

Denis Njari

Eszéki magyar iskolák az Osztrák–Magyar Monarchia idején

Bevezetés¹

Az Osztrák–Magyar Monarchiában létesült eszéki magyar iskolákról fennmaradt dokumentumgyűjtemény anyagának feltárását jelentős részben nehezítette a gyűjteményanyag hiányos, szétszórt és töredékes volta. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával, illetve az újonnan megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyság idején, az eszéki magyar tanítási nyelvű iskolák (az elemi és felső népiskola) teljes dokumentumanyaga – osztozva a többi magyar tanítási tannyelvű iskolák archívumanyagának sorsával – pótolhatatlanul elpusztult (feltehetően elégett). Működéséről közvetlenül mégis képet kaphatunk a szóba jöhető forrásanyagon keresztül kettős, horvát–magyar szemszögből. Az Eszéki Állami Levéltár még fellelhető nyilvántartásaiban, illetve Eszék város önkormányzata állományában lévő forrásanyag nagyobbrészt hiányos, de említést tesznek az eszéki magyar iskolákról. Horvát ellenzéki szemszögből nézve mindenképpen figyelemreméltóak és hasznosak a korabeli horvát sajtóban megjelent újságcikkek is, így a zágrábi *Obzor*, az eszéki *Narodna obrana* és *Jug*, illetve a német nyelvű *Die Drau* tudósításai (bár ez utóbbi nem tekinthető ellenzékinek). Míg a horvát oldal álláspontja a magyar tannyelvű iskolák működéséről a horvát historiográfiában relatíve jól ismert, addig a magyar perspektíva megismeréséhez több különböző sajtótermék és egyéb forrásanyag, többek között az eszéki *Szlavóniai Magyar Újság* hetilap, illetve Magyarországon, elsősorban Budapesten és Pécsen megjelent sajtóorgánumok (*Budapesti Hírlap*, *Dunántúl*, *Pécsi Napló*, *Pesti Hírlap*) szolgáltak hasznos információkkal. A legértékesebb forrásokat kétségtelenül az oktatási intézmény éves beszámolóí adják. Sajnos ezekből is csak némely évjárat lelhető fel az Országos Széchényi Könyvtár állományában Budapesten. A kutatáshoz a budapesti Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárán kívül értékes dokumentumanyaggal járult hozzá a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztályán őrzött Kisebbségi Intézet Könyvtára is. A kutatás munkamódszerét, ahogy azt mások mellett Burke is definiálja, az „*újkori történetírás*” irányelvének előtérbe kerülése adja, melynek során a legfontosabb metódus „*a megközelítés sokfélesége*” és az „*átmenet a történeti fókuszról, illetve annak szembeállítására a különböző ellentétes véleményekkel*”², ami ez esetben a magyar és a horvát sajtóorgánumok szembeállításában a legegységesebb, amelyek ugyanarról a jelenségről számolnak be, de rendszerint szöges ellentétben egymással. A hagyományos historiográfiai megközelítés nem nélkülözheti a munka legfontosabb céljait, tehát olyan alaptények megállapítását, amelyek ezidáig a nevezett iskolákról teljesen ismeretlenek voltak, ugyanakkor megkérdőjelezzik a horvát történetírásban szereplő hagyományos értelmezést (valójában a korabeli horvát ellenzéki sajtóból átvett narratívát), miszerint a magyar iskolák

¹ A tanulmányt dr. Mersich Zsuzsanna fordította. A fordítás Magyarország Eszéki Főkonzulátusának támogatásával készült. A tanulmány eredeti megjelenése: NJARI, Denis: Madarske škole u Osijeku u vrijeme Austro–Ugarske. *Scrinia Slavonica* 24. (2024) 395–434.

² BURKE 2001. 6.

Horvátországban és Szlavóniában elsősorban a magyarosítás céljait szolgálták. A *Narodna obrana* sajtóorgánium az eszéki magyar iskola diákjait és oktatóit többek között a csöcselek,³ sovíniszta,⁴ hazafi és eszéki ázsiaiak,⁵ elfajzott és hazaáruló⁶ jelzőkkel illette. Hogy Eszék utcáin magyar beszédet is lehetett hallani, arról a következőképpen tudósított: „*A kivagyik elárasztották Eszéket, mely büzlik az idegenektől; itt minden lépésnél gögös magyar szó hallatszík, az ember szinte azt hiszti, hogy valahol Debrecen közepén jár.*”⁷ Az eszéki *Die Drau* német nyelvű újság erre a következőképpen reagált: a horvátok a magyar tanítási nyelvű iskolák ellen Horvátországban azért hadakoznak, mert azok egyszerűen csak magyarok.⁸ Az eszéki elemi népiskola és felső népiskola fenoménját a Monarchia felbomlása előtti érában két szempontból vizsgáljuk meg, egyrészt magyar és horvát szemszögből, másrészt magyar és horvát dokumentumanyag felhasználásával.

Az eszéki elemi népiskola hivatalos és teljes neve *Magyar Királyi Államvasutak Elemi Népiskola Eszék* (Osnovna pučka škola Mađarskih kraljevskih državnih željeznica u Osijeku), míg a felső népiskola a *Magyar Királyi Államvasutak Eszéki Felső Népiskola* elnevezést viselte (Srednja pučka škola Mađarskih kraljevskih državnih željeznica u Osijeku). A továbbiakban az egyszerűség kedvéért az iskolatípusok hivatalos elnevezéseit *elemi népiskola* és *középiskola* (felső népiskola) néven használjuk, ezen felül hivatalos elnevezéseik a Monarchia idején sem voltak teljes alakjukban használatban, ezekkel csak kivételes esetekben találkozhatunk. Az iskola hivatalos nevéből is egyértelműen kitűnik, hogy az intézmény alapítója és fenntartója nem a Julián Egyesület volt (amely egyébként csak 1904-ben alakult). Az iskolák alapítója és fő támogatója a Magyar Királyi Államvasutak volt, ezért az iskolát világosan meg kell különböztetni az úgynevezett Julián-iskoláktól.

Az első forgalomnak átadott eszéki vasútvonal 1870. december 20-án indult Villány–Eszék–Dálya–Zombor–Szabadka–Szeged vonalon. A vasúti pálya 1893. december 2-tól Eszékről Nécse (Našice) felé haladt, melyet 1878-ban a már megépült Dálya–Vinkovci–Vrpolje falu érintésével összekapcsoltak a szlavóniai Bródig vezető irányvonallal. 1896-ban a Nekcséből induló ágvonal meghosszabbításra került Sztatina érintésével a Dráva folyó mentén a magyarországi Szentlőrinc felé. 1905-ben egy rövidebb vasúti szakasz is kiépült, mely Csepin (Čepin), Lacháza (Vladislavci) és Diakovár (Đakovo) érintésével csatlakozott a Száva-melléki (Posavlje) szakaszhoz. Így az Eszék környéki hálózat egy rövidebb ágvonal becsatlakoztatásával Antalfalván (Antunovac), Ernőházán (Ernestinonon), Szentlászlón (Laslovo) és Gaboson (Gaboš)⁹ keresztül Vinkovácig (Vinkovce) 1910-re gyakorlatilag befejeződött. A vasút ekkor a Magyar Királyi Államvasutak tulajdonába tartozott, alkalmazottjaik túlnyomórészt magyarok voltak, ami a térség politikai viszonyait jelentősen megterhelte, és komoly problémát jelentett Horvátországban és Szlavóniában a 19. és 20. század fordulóján.¹⁰ Ahogyan a vasúti alkalmazottak száma megnőtt Eszéken,¹¹

3 Nepodopštine julijanskih škola. *Narodna obrana*, 26. srpnja [július] 1911. 1.

4 „Julian” na djelu. *Narodna obrana*, 23. travnja [április] 1908. 1.

5 Hazafi – hrv. domoljub. Madžarizacija Slavonije. *Narodna obrana*, 3. listopada [október] 1911. 2–3.

6 Essek in Ungarn. *Narodna obrana*, 12. listopada [október] 1904. 3.

7 Essek in Ungarn. *Narodna obrana*, 12. listopada [október] 1904. 3.

8 Die Drau o mađarsko–hrvatskom sporu. *Narodna obrana*, 7. listopada [október] 1911. 2.

9 SRŠAN 1996. 182–183.

10 Lásd: VRBANUS 2016. 207–214.

11 Bővebben az eszéki magyar lakosság létszámának növekedéséről az említett időszakban: NJARI 2023.

együttal a magyarok lélekszáma is megemelkedett a városban, eközben nem volt lehetőség arra, hogy gyerekeik anyanyelvükön tanuljanak. Ezért a Magyar Királyi Államvasutak úgy döntött, hogy a foglalkoztatottak gyerekeinek anyanyelvük megtartásához és ápolásához önálló iskolát létesít.

Az eszéki magyar tanítási nyelvű elemi népiskola

A jövőbeli magyar elemi népiskola építési telkének kiválasztásához a Magyar Királyi Államvasutak 1895-ben kezdett hozzá azzal a kitételrel, hogy a telek az eszéki felső-drávai pályaudvar közelében legyen.¹²

Az Eszéki Állami Levéltárban megőrzött első fellelhető adatok szerint a Magyar Királyi Államvasutak 1896 elején építési engedély iránti kérelemmel fordult Eszék város vezetéséhez a város területén lévő valamikori Kolodvorska (ma Radičeva) utcai telek kapcsán.¹³ Ugyanezen év áprilisában a városi vezetés egy 45 x 80 m (3600 m²) méretű saroktelket adott át a korábbi Kolodvorska, illetve a Gunduličeva utcák kereszteződésében 2000 koronáért a Magyar Királyi Államvasutak Igazgatóságának.¹⁴ Pénzhiány¹⁵ miatt az építkezés első fázisában egy földszintes épületet emeltek az eredetileg kétszintesre tervezett objektum helyett olyan falteherbírással, amely az emeletréépítést a későbbiekben lehetővé teszi azzal a kikötéssel, „*hogy az egész épület olyan homlokzatot kapjon, amely illeszkedik az utca jellegéhez és német–francia stílusú legyen.*”¹⁶ A horvát tartományi kormány Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériuma 1896. július 7-én engedélyezte, „*hogy magyar tannyelvű elemi magániskola nyíljon a felső-eszéki vasútállomás és a helyi vasúti alkalmazottak gyerekei számára.*”¹⁷

A fellelhető adatok alapján a tanulólétszám az eszéki elemi népiskola alapítása óta az első világháború időszakáig megtízszereződött. A legjelentősebb létszámnövekedés 1905-ben volt, amikor az 1905/1906-os tanévben a tanulók száma szinte megduplázódott az előző, 1904/1905-ös tanévhez képest. A diákok létszámának második legnagyobb növekedését az 1907 és 1911 közötti időszakban figyelhetjük meg, de adathiány miatt nem egyértelmű, hogy a több tanévet felölelő számadatok lineáris vagy exponenciális megrugrásról van-e szó, ahogy az az 1905-ös adatokból kimutatható. Az első világháború időszakában egyértelműen észlelhető a diáklétszám lassú, évről évre történő fokozatos csökkenése (lásd 1. táblázat).

12 Ungarische Volksschule in Essek. *Die Drau*, 11. August [augusztus] 1895. 5.; Magyar népiskola Eszéken. *Pesti Hírlap*, 1895. augusztus 14. 7.

13 DAOS, GPO 1047., 16., 48. (2883); SRŠAN 2008. 21., 31.

14 DAOS, GPO, 1047., 90., 102. (7721); SRŠAN 2008. 48., 56.

15 Der Bau der ungarischen Volksschule in Essek. *Die Drau*, 12. Juli [július] 1896. 4.

16 DAOS, GPO, 1047., 205. (14.222 III), 275. (20.420)

17 DAOS, GPO, 1047., 186. (12.834); SRŠAN 2008. 83.

	Tanév	Beíratott tanulók száma
1.	1897/1898.	64
2.	1898/1899.	85
3.	1899/1900.	108
4.	1900/1901.	118
5.	1901/1902.	120
6.	1902/1903.	138
7.	1903/1904.	151
8.	1904/1905.	209
9.	1905/1906.	390
10.	1906/1907.	457
11.	1907/1908.	nincs adat
12.	1908/1909.	nincs adat
13.	1909/1910.	nincs adat
14.	1910/1911.	700
15.	1911/1912.	756
16.	1912/1913.	775
18.	1914/1915.	744
19.	1915/1916.	707
20.	1916/1917.	685

1. táblázat – Az eszéki magyar tanítási nyelvű elemi népiskola tanulóinak száma¹⁸

A tanulólétszám növekedése az iskola fennállásának első évtizedében azzal is magyarázható, hogy 1898 májusában az eszéki magyarok a környékbeli magyarokkal karöltve petíciót indítottak, amelyben kérelmezték, hogy azoknak a magyar anyanyelvű gyerekeknek is engedélyezzék a magyar iskola látogatását, akiknek a szülei nem vasúti alkalmazottak. Kérésüket végül jóváhagyták. A *Narodna obrana* újság gyakran emelt szót a jóváhagyás miatt, mivel úgy vélte, hogy „*az intézményt csak a magyar vasúti alkalmazottak gyerekei számára alapították*”, de „*tartományi kormányunk engedélyével felhatalmazást kapott arra, hogy mások gyerekeit is felvegyék, amennyiben magyar az anyanyelvük. Felhívtuk a figyelmet, hogy ez a rendelkezés jogellenes.*”¹⁹ A horvát tartományi kormány határozatának „jogellenessége” mellett, a *Narodna obrana* más visszaélésekről is említést tesz. Példaként hozta fel azt az esetet, amikor két kislányt, akik már elvégezték egy eszéki iskola első két osztályát „*szüleik hirtelen kivették és beíratták a magyar elemi népiskolába*”. Ezt a jelenséget „*a magyar iskola és annak támogatói részéről, iskolás korú gyerekek átcsábításának*” nevezték. Ezen túlmenően úgy gondolták, hogy „*nemzetletünk megvédéséhez a magyar invázió veszélyével szemben, minden erő, akarat és bátorság híján vagyunk*”. (...) „*Tudjuk továbbá, hogy több itteni iparvállalat külföldieket, főleg magyarokat alkalmaz üzemeiben. (...) Ha így kell*

¹⁸ A tanulólétszám csak azokra a tanévekre vonatkozik, melyek adatai ismertek.

¹⁹ I opet magjarska pučka škola. *Narodna obrana*, 15. rujna [szeptember] 1904. 2.

támogatni egy ilyen tettet, melynek végső célja a magyar generációk nevelése, amely bástyaként népünk ellen irányul, akkor kénytelenek leszünk a legelszántabbban és legkegyetlenebbül beszélni mindazokkal, akik akár szándékosan, akár hanyagságból lehetővé teszik az ilyen ügyleteket. (...) Jól vessék ezt az eszükbe ők is és saját vállalkozóink is, akik oly szívesen hozzák ide testvéreinket a Dráva túloldaláról!”²⁰

A *Narodna obrana* olyan jogi rendelkezésre hivatkozott, amely azt tartalmazta, hogy „a magyar tanítási nyelvű elemi népiskolákban, ahol a horvát vagy szerb nyelv kötelező tantárgyként szerepel”, kizárólag magyar gyerekeket és a vasúti alkalmazottak gyerekeit fogadhatják, ám egy kommentárt is fűztek hozzá, mely szerint „ez csak porhintés a józan gondolkodású emberek szemébe”.²¹ A magyar vasutas iskolák fenntartásának költségeit a Magyar Királyi Államvasutak fedezte.²²

A legkorábbi tanév, amelyről a tanulók anyanyelvéről adataink vannak, az 1902/1903-as, amelyben az összesen 132 tanulóból²³ 93 főnek volt magyar az anyanyelve (70,45%), 32-nek német (24,24%), négynek horvát (3,03%), kettőnek szerb (1,51%) és egynek pedig szlovák (0,77%).²⁴

Az ellenzéki sajtó, különösen az eszéki *Narodna obrana*, gyakran támadta pontatlan adatokkal a magyar tanítási nyelvű iskolát. Így azt állította, hogy 1907-ben az iskolát „70 diák látogatja, akiknek anyanyelve horvát”,²⁵ majd 1909-ben pedig azt, hogy „305 tanuló jár ide, köztük románok, szerbek és horvátok, ráadásul az iskolában még 76 német anyanyelvű gyerek is tanul.”²⁶

A horvát gyerekek beíratásával kapcsolatos vádakkal szemben az intézmény saját védelmében, minden tanév végén zárójelentésében a tanulók névsorát, azok anyanyelvére és vallására vonatkozó adatokkal együtt nyilvánosan közzétette. Az 1906/1907-es tanév adatai alapján látható, hogy a tanulók 71,12%-a magyar anyanyelvű, 22,45%-a német, és mindössze 3,94%-nak²⁷ volt horvát az anyanyelve (lásd 2. táblázat). Fontos kihangsúlyozni, hogy ez volt a második tanév az első „exponenciális” növekedés után, amikor a magyar iskola tanulóinak száma Eszéken megugrott. Az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó évtizedéből rendelkezésre álló adatokból világosan látható, hogy a magyar anyanyelvű tanulók száma folyamatosan magas volt (mindig 60% feletti), míg a többi tanuló abszolút többségét a német anyanyelvű gyerekek tették ki. A horvát anyanyelvű tanulók legalacsonyabb aránya az 1911/1912-es tanévben 0,4% volt, és az 1915/1916-os tanévben emelkedett a legmagasabbra, 1,41%-ra (lásd 3. táblázat).²⁸ Az iskolába a rendelkezésre álló iskolai dokumentumok szerint nemcsak az eszéki magyarok gyerekei iratkoztak be, hanem a város kb. 45 kilométeres körzetéből az Eszék környékiek is éltek a lehetőséggel.²⁹

20 I opet magjarska pučka škola. *Narodna obrana*, 15. rujna [szeptember] 1904. 2.

21 Nova odredba „bana” Rakodczaya za magjarskeškole, *Narodna obrana*, 5. listopada [október] 1907. 2.

22 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1914/15; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1915/16; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1916/17.

23 Az 1902/1903-as tanév végi tanulószámról van szó. Abban a tanévben összesen 138 tanuló iratkozott be az iskolába, a tanév folyamán hatan kiiratkoztak, vagy abbahagyták azt.

24 SZLAVÓNIA 1904. 35.

25 Magjarska škola u Osieku. *Narodna obrana*, 11. kolovoza [augusztus] 1907. 2.

26 Iz magjarske škole. *Narodna obrana*, 24. rujna [szeptember] 1909. 3.

27 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1906/07. 15.

28 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1914/15; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1915/16; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1916/17; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1911/12; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1912/13.

29 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1911/12. 3.

Osztály	Magyar	Horvát	Szerb	Német	Egyéb
I.	111	10	3	24	0
II.	80	3	4	39	1
III.	56	4	3	21	0
IV.	45	1	0	14	0
V.	33	0	0	5	0
Összesen	325	18	10	103	1

2. táblázat – Az eszéki magyar tanítási nyelvű elemi népiskola tanulóinak anyanyelv szerinti megoszlása az 1906/1907-es tanévben

Osztály	Magyar	Horvát	Szerb	Német	Egyéb
1911/12.	491	3	5	174	6
1912/13.	482	4	9	192	7
1915/16.	443	10	0	181	2
1916/17.	443	9	0	159	0

3. táblázat – Az eszéki magyar tanítási nyelvű elemi népiskola diákjai anyanyelv szerinti megoszlásban

Bár már létezett magyar anyanyelvű iskola Eszéken, továbbra is voltak olyan magyar gyerekek, akik az eszéki horvát alapfokú iskolákat látogatták, amiről teljesen nyíltan írt a magyarokkal szemben ellenségesen fellépő *Narodna obrana*: „Különösen szembetűnő, hogy idén, habár létezik magyar iskola Eszéken – még ha ezt az iskolát előnyben részesítik és előszeretettel választják és annak ellenére, hogy propaganda folyik a magyar iskolák mellett Horvátországban, aminek fő képviselője pont Eszéken van – az eszéki helyi horvát iskolákba 50 magyar gyerek járt.”³⁰ Egy alkalommal azt is megállapította, hogy a horvátok létszáma valójában nem volt túlsúlyban az iskolában: „Aki csak egy pillantást vet erre láthatja, hogy a magyar vasutas iskolák diákcsoportjainak fő részarányát a németek teszik ki.”³¹ Ez a kijelentés azonban szintén téves volt, mivel a magyar anyanyelvű diákok tették ki az iskola legnagyobb létszámú csoportjait. A német anyanyelvű diákok nem alkottak semmiféle „fő diákcsoportot”, de a magyarok után számszerűleg a második legnagyobb nyelvi csoportot tették ki.

Ahogy az elemi népiskola tanulóinak száma növekedésnek indult, tervezési szinten már az első tanév végén (1897/1898) felmerült egy felső népiskola megnyitásának ötlete. A magyar sajtó arról cikkezett, hogy az iskola épülete túl kicsi. Ebből kifolyólag az eszéki magyarok kezdeményezést indítottak az épület bővítésére, lehetőséget adva így az oktatáshoz való hozzáféréshez azoknak a magyar gyerekeknek is, akiknek szülei nem vasúti alkalmazottak voltak.³² A tanulólétszám a 20. század elején tovább növekedett, az iskola-épületben azonban már nem volt további osztályoknak hely, így például az 1906/1907-es tanévben a megfelelő oktatás biztosítására az iskola kénytelen volt két további helyiséget bérelni a városban.³³ Az iskola épületének bővítése egy emeletráépítéssel csak 1907 szept-

30 Naše škole. *Narodna obrana*, 5. srpnja [július] 1909. 3.

31 Madžarske željezničarske škole u Slavoniji. *Narodna obrana*, 13. rujna [szeptember] 1913. 3.

32 Magyar iskola Eszéken. *Magyarország*, 1898. május 16. 5.

33 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1906/07.

temberének elején kezdődött el, amikor az eszéki városi hivataltól erre az építési engedélyt megkapták.³⁴ A befejezés jelei már a következő év novemberében láthatóvá váltak, amiről még a magyarokkal szemben ellenséges *Narodna obrana* is elismeréssel cikkezett, miszerint „az iskola valóban impozáns épület lesz és mivel forgalmas utcában található, még inkább lenyűgöző látványt nyújt.”³⁵ Az építkezés egy épületszárny hozzáépítésével kezdődött, amire egy emeletet is ráhúztak.³⁶ A bővítést úgy hajtották végre, hogy megvásárolták a Gundulic utca keleti részén lévő szomszédos épületet (ún. Graff-házat), amelyet egy folyosóval kötöttek össze a már meglévő iskolaépülettel. Ebben az új épületrészben két új tantermet alakítottak ki, amire összesen 35.000 koronát költöttek.³⁷ Még ez évben a *Narodna obrana* már egy potenciális diákotthon megnyitására írt, nevezetesen arról, hogy az eszéki magyarok azt tervezik, hogy „egy olyan diákotthont, azaz középületet építenek, ahol a magyar gyerekek napközben tartózkodhatnak”, továbbá reményüket fejezték ki, hogy „a város vezetősége megtesz mindent annak érdekében, hogy megakadályozza az idegen nyelvek túlzott meghonosodását”.³⁸

1. kép – Az eszéki magyar tanítási nyelvű elemi népiskola épülete 1897-ben (a mai Radićeva és Gundulićeva sarkán az emeletráépítés és a hozzáépítés előtt)

³⁴ Szlavóniában kibővített magyar iskola. *Pécsi Napló*, 1907. szeptember 6. 4.

³⁵ U Osijeku će se podignuti magjarska gimnazija. *Narodna obrana*, 3. studenoga [november] 1908. 2.

³⁶ Magjarska škola u Osijeku. *Narodna obrana*, 11. kolovoza [augusztus] 1907. 2.

³⁷ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1911/12. 2.

³⁸ Jedan korak napried. *Narodna obrana*, 19. rujna [szeptember] 1907. 3.

2. kép – Az eszéki magyar tanítási nyelvű elemi népiskola épülete emeletráépítés után (1908 körül)

Az iskola bővítése az eszéki polgárok és a helyi sajtó figyelmét egyaránt felkeltette. A *Narodna obrana* szemléletesen számolt be az eseményekről:

„Mielőtt még az építkezés tető alá került volna, a magyarok kihívó módon valamilyen »söprűt« [magyarul helyesen: bokréta] emeltek a falakra, melyet papírdarabokkal és magyar színű zászlókkal díszítettek fel. Mindenkinek szemet szúrt ez a söprű, és mindenki tudta, mit akarnak a magyarok ezzel. Néhányan meg is jegyezték, hogy azt a söprűt el kellene távolítani onnan és valakiket ezzel kisöpörni Horvátországból (...). A Kolodvorska utcán sétáló fiatalság leginkább a magyar zászlócskák miatt volt felháborodva. Szombatra már szép számban gyűltek össze és vették szemügyre. Négy városi őr vigyázott rá, mintha valami értékes kincset őriznének, ahelyett, hogy az őrség eltávolította volna azt a magyar »díszet«, megelőzve a békétlenséget. De hát Horvátországban még a magyar söprűt is úgy kell őrizni, mint a szemed fényét! – Tegnap este 9 és 10 óra között ismeretlenek kövekkel dobálták meg a magyar iskolát és több ablakot is betörték. Aztán az elkövetők a magyar iskola tanárnőjének Reisner utcai lakásán is betörték 7 ablakot. Valószínűleg suhancok lehettek, ha még a tanárnő lakását sem kímélték, akinek amint, megtudtuk, nagy riadalmat okoztak ezzel.”³⁹

Az incidensért végül a városi rendészet hat horvát középiskolást vádolt meg, akik az eszéki reáliskola tanulói voltak. Közülük egyet három nap, egyet két nap elzárásra ítélték, a másik négyet pedig 10–20 koronás pénzbírsággal sújtották, és mindannyiukat kizárták

³⁹ Polupani prozori na magjarskoj školi. *Narodna obrana*, 5. rujna [szeptember] 1904. 3.

iskolájukból. A büntetéseket a *Narodna obrana* túl szigorúnak vélte, és arra hivatkozott, hogy „*a magyar söprűért áldozzák fel (...) rögtön a fiatal diákokat!*”⁴⁰, továbbá azzal védte őket, hogy „*közülük egyiküknek az anyja egy szegény mosónő*”, és a diákok büntetése „*egy betört ablakért a magyar iskolán, eltűzött. Istenem, micsoda szigor néhány betört ablaküveg miatt!*”⁴¹ Másrészt, amikor néhány évvel később a magyar iskola diákjait vádolták meg azzal (mint kiderült, alaptalanul), hogy „meggyalázták” a horvát zászlót, a horvát ellenzéki sajtó erősen felháborodott, és erélyes fellépést, illetve szigorú megtorló intézkedést követelt. Mint az utólag kiderült, az egész ügy valójában két horvát újságíró fantazmagóriájából született.⁴²

A magyar kormánynak küldött belső levelezés alátámasztja, hogy „*bár többször is hangsúlyoztuk, hogy nem a magyarosítás a célunk, hiszen horvát és szerb gyerekeket egyáltalán nem íratunk be iskolánkba*”, ennek ellenére, különösen 1906 és 1907 között, a magyar iskolákat Horvátországban „indulatosan” támadták. Megjegyezték továbbá, hogy próbálnak nem reagálni a provokációkra, de nem is szeretnének meghátrálni kitűzött törekvéseik megvalósításától, amelynek célja a magyar gyerekek asszimilációjának megakadályozása Horvátországban.⁴³ Olyan nem nyilvános levélváltásokról van szó, melyek tartalma egyáltalán nem volt ismert sem a magyar, sem a horvát közösség számára; tehát nem propaganda céllal íródtak.

Az iskola a pénzügyi adományoknak köszönhetően ruházatot biztosított a legszegényebb tanulói részére. A legnagyobb támogatói között az *Eszéki Magyar Társaskör* szerepelt, amely az 1914/1915-ös tanévben a rendelkezésére álló 497 koronából 350 koronát adományozott a szegény sorsú diákok részére. A támogatók többsége eszéki magyarok és zsidók voltak (de voltak magánszemélyek is az adakozók között), akiket név szerint is felsoroltak az iskola beszámolójában: Hermann Imre bőrkereskedő, Bauer Géza fogorvos, Titjung nagykereskedő, Govorkovics gyógyszerész, Berger és Társa, Haszák Kázmér, Perhács, Szakáts Nándor, Rácz Ákos és dr. Dávid Gyula.⁴⁴

Az iskola könyvtára 1912-ben 812 kötetet számlált (mely állomány évente körülbelül 70 példánnyal bővült),⁴⁵ szertára 143 darabos ásványgyűjteményt, 64 preparált állatot, rovargyűjteményt, tojásgyűjteményt, különböző pedagógiai modelleket tartalmazott, gyűjteménye a természetismeret oktatásához szükséges rajzokat,⁴⁶ illetve a földrajz tanításához 324 diát és diavetítőt tárolt. Az iskola felszereltségét tekintve tehát mintaszerű volt. Emellett aktívan részt vett Eszék társadalmi életében, megemlékezett a magyar nemzeti ünnepekről, különösen 1848. március 15-ről, a magyar forradalomról, illetve különböző előadásokat is szerveztek a nyilvánosság számára, melyeket főként Pécsről érkező elismert

40 Osudjeni „demonstranti”. *Narodna obrana*, 7. rujna [szeptember 1904. 3.

41 Radi magjarske škole. *Narodna obrana*, 10. prosinca [december] 1904. 3.

42 Lásd: NJARI 2023. 78.; Az eszéki zászlóaffér. *Budapesti Hírlap*, 1909. augusztus 25. 3.; Horvát kacsa. *Pesti Napló*, 1909. augusztus 25. 6.

43 MNL OL Z 1524. 2342/1908. J., 1908. 09. 14.

44 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1914/15. 7.

45 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1912/13. 8.

46 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1911/12. 8.

professzorok, tudósok tartottak.⁴⁷ Ezen felül a vasúti dolgozók és az iskola alkalmazottai minden évben megszervezték saját táncmulatságukat is.⁴⁸

Az eszéki magyar elemi népiskola tantervét és programját elemezve látható, hogy a magyar nyelv mellett a horvát nyelv is minden évfolyamon kötelező tantárgy volt, kivéve az elsőt. A földrajz tantárgyon belül III. osztálytól Eszék és környéke, Verőce (Virovitica) megye, valamint a Horvát–Szlavón Királyság földrajzát, IV. osztályban Magyarország, V. osztályban Ausztria és Európa többi részének földrajzát is oktatták. A történelem tantárgy csak V. osztályban szerepelt, és úgy tűnik, hogy csupán a Római Birodalom történelmét, a népvándorlást és a magyar nemzeti történelmet tanították, a horvát, valamint a többi európai ország és az egyetemes történelem kimaradt a tananyagból. V. osztályban azonban létezett egy sajátos, „Polgári jogok és kötelességek” című tantárgy, amelyen belül különösen a Horvát–Szlavón Királyság önállóságáról, valamint Ausztria és Magyarország kapcsolatáról oktattak.⁴⁹ A horvát közvélemény jogosan emelte ki a történelem tantárgyat mint a tanterv legproblémásabb szegmensét, különösen azt, hogy „*érintőlegesen vagy egyáltalán nem foglalkoznak a természeti, földrajzi és történelmi eseményekkel, a társadalmi szokásokkal, valamint Horvát- és Szlavónország iparával és kereskedelmével*”.⁵⁰ A probléma valójában abból adódott, hogy az oktatásban használt tankönyveket Magyarországon nyomtatták és hagyták jóvá.

A magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter az ország minden iskolájának igazgatóságát tájékoztatta, hogy a Magyar Királyi Államvasutak által alapított zágrábi és eszéki iskolák teljesen egyenrangúak a magyar iskolarendszerrel, tanterveik pedig a magyar elemi iskolák tanterveivel megegyeznek, azokat követik. Azok a tanulók, akik ezekben az iskolákban fejezték be az ötödik osztályt, felvételt nyerhettek a gimnázium második osztályába, akik a hatodik, hetedik és nyolcadik osztályt végezték el, azok a magyar gimnáziumokban a harmadik, negyedik és ötödik osztályba kerülhettek, feltéve, ha a fent említett két iskolában választható tantárgyként latin nyelvet tanultak. A *Narodna obrana* ezt úgy magyarázta, hogy ezek az iskolák exterritoriális jogokkal rendelkeztek, és jó lenne, ha az „*illetékes hatóságok tisztáznák, hogyan lett ez a rendelet összhangba hozva az alapvető megállapodásainkkal és a mi autonómiánkat biztosító törvényeinkkel*.”⁵¹

Az eszéki magyar elemi népiskola működése az első világháború idején

Az 1914/1915-ös tanévkezdést az első világháború kezdetekor elhalasztották, az csak október 11-én indult el, de a bejáró diákok egy része a vasútvonalak megszűnése vagy a menetrendváltás miatt nem tudott részt venni az oktatásban. Eközben már 1914 augusztusában a katonai parancsnokság elfoglalta az intézmény egy részét, ami az oktatómunkát tovább nehezítette. Az iskola átszervezte a meglévő helyiségeket (a napközit, az étkezőt, illetve a tanári szobákat), így a tanítás az iskola épületében megszakítás nélkül 1915. janu-

⁴⁷ Az iskola munkájának ezen aspektusáról bővebben lásd: NJARI 2023.

⁴⁸ Magjarska čitaonica u Osijeku. *Narodna obrana*, 11. ožujka [március] 1904. 2–3.; Osječko madžarstvo. *Narodna obrana*, 27. veljače [február] 1914. 3.

⁴⁹ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1906/07.

⁵⁰ Što se uči u madžarskim školama u Hrvatskoj. *Narodna obrana*, 17. travnja [április] 1914. 1.

⁵¹ Ravnopravnost madžarskih pučkih škola u Hrvatskoj s onima u Ugarskoj. *Narodna obrana*, 3. rujna [szep-tember] 1913. 1–2.

ár 30-ig zavartalanul folytatódhatott. Ekkor azonban kolerajárvány tört ki, és a hatóságok majdnem három hónapra bezárták az iskola főépületét (itt az I., II. és III. osztályosok tanítása zajlott). Mindezek mellett a járványhelyzet végével az épületet nem adták vissza az iskolának, azt a katonaság teljesen elfoglalta.⁵² Ezért az iskolavezetés kibérelte a szomszédos Gundulić utcai Pápai házat, melynek helyiségeit tantermekké alakították át 3000 korona összegért. A tanárok a háború alatt törekedtek a tanulók hazaszeretetre nevelésére, így előadásokat tartottak a Zrínyiekről, Hunyadiakról, Széchenyiről és Dugovicsról, de a fronton zajló aktuális eseményekkel is megismertették őket. A diákok egyebek mellett adományokat gyűjtöttek a fronton harcoló katonáknak, így például az 1914/1915-ös tanévben több mint 300 korona pénzádományt gyűjtöttek, továbbá párnákat, ágyneműt, cigarettát, különféle újságokat és egyéb hasznos tárgyakat küldtek a katonai kórházba, míg a lányok kézimunkaórán téli ruházatot varrtak a harctéren lévőeknek.⁵³

A következő háborús tanévben, 13 hónap után, 1915. szeptember 10-én a katonaság végül visszaszolgáltatta az épületet. Az igazgató az épület visszavételét az alábbiak szerint írta le:

„Szomorúan és fájdalommal kell megállapítanom, hogy iskolánk, amely minden szempontból tiszta, rendezett és ragyogóan felszerelt volt, siralmas állapotban került vissza hozzánk. Az épület homlokzata tette a szemlélőre a legszomorúbb benyomást, a legtöbb ablak betört, a falakról lehullott a vakolat, a kapuk és a kerítések ledőltek, mintha ellenséges lábak taposták volna végig a helyet. Azonban a legnagyobb veszteség az eszköztárban keletkezett, ami jóval meghaladja a fenti károkat. Az értékes illusztrációkat, képeket és tablókat személtápként használták, 10 iskolapadot felgyújtottak, a tanári asztalok dobogóit célpontként használták, a szekrényekről leszedték az összes zárat, az ott található iskolai naplókat, határidőnaplókat ételcsomagolásra használták, de még a könyvtár értékes könyveinek lapjait sem kímélték, így nyugodt lelkiismerettel kijelenthetjük, hogy az intézmény falain se belül, se kívül egyetlen tárgy sem maradt érintetlenül.”⁵⁴

Az okozott kár valóságát megerősítik a katonai parancsnok által felvett jegyzőkönyvek, aki ígéretet tett a kár megtérítésére.

Az 1915/1916-os tanévben a tanulócsoporthoz száma 16-ról 13-ra csökkent, elsősorban a tanárhiány miatt (akkor mindössze 13 tanár volt), de továbbra is nagy problémát jelentett a megváltozott vonatmenetrend, a vonatok gyakori késése, ami gyakran a bejárási diákok késését is jelentette, ebből adódóan a tanulók még a tanórák befejezése előtt kénytelenek hazaindulni.⁵⁵ Az ingázó tanulók létszáma 280 fő volt, ami az iskola összlétszámának körülbelül 40%-át tette ki.⁵⁶ A következő 1916/1917-es tanévben Pécs felől nem közlekedett vonat, ezért 70 diák Baranyából nem tudott iskolába járni. Viszont három új

⁵² ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1914/15. 4–5.

⁵³ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1914/15. 6–7.

⁵⁴ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1915/16. 6.

⁵⁵ Ez különösen a Nekkse és Diakovár irányába utazó diákokra vonatkozott, mivel az utolsó eszéki vonat ezen a vonalon 13 órakor indult.

⁵⁶ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1915/16. 7.

tanárt alkalmaztak, így sikerült 15 tanulócsoporthoz elindítani. Az általános drágulás miatt a diákoknak az étkezést a napköziotthonos rendszer keretén belül sem tudták biztosítani.⁵⁷

A hitoktatás kérdése

A hitoktatás kérdése az eszéki magyar iskolában már a kezdetektől fogva nagy bonyodalmakat okozott.⁵⁸ Josip Juraj Strossmayer püspök (1815. február 4. – 1905. április 8.), akinek püspöksége alá tartozott Eszék városa is, a horvát kultúrtörténetben többek között az egyik legnagyobb horvát (a Jugoszláv Királyság és Jugoszlávia idején) politikusként szerepel. Ezt a jelzőt kulturális és vallási tevékenysége révén érdemelte ki, de ami a politikai nézeteit illeti, köszönhetően jórészt erős magyarellenes politikájának és magyargyűlölő attitűdjének, a magyarokat a délszláv eszme egyik legnagyobb hátráltatóinak tartotta.⁵⁹ Strossmayer már az elemi népiskola megnyitásakor „a leghatározottabban kijelentette, hogy semmi szín alatt nem engedi a hittannak magyar nyelven való tanulását”, azt minden lehetséges módon meg fogja akadályozni.⁶⁰ Magát az iskola megnyitását is Strossmayernek köszönhetően halasztották el, aki a horvát tartományi kormánynál személyesen tiltakozott az iskola megnyitása ellen azzal érvelve, hogy ellenzi „a hittan oktatását egy olyan nyelven, amely nem a horvát, olyan iskolában, ahol leginkább horvát gyerekek tanulnak”. Válaszul az iskola nyilvánosságra hozta tanulói névsorát, és eljuttatta azt Eszék város vezetéséhez, a horvát tartományi kormányhoz,⁶¹ és közzétette a sajtóban is. A *Budapesti Hírlap* hírül adta Eszék város közleményét, amely megerősítette, hogy „97 százalék a tisztán magyar növendék, és csak 3 százaléka más nemzetiségű.” Ezeket az adatokat a magyar sajtó is átvette, és azt írta, hogy ez is azt mutatja, hogy „a gyakovári püspök mennyire szereti az igazságot”.⁶² Az intézmény hamarosan engedélyt kapott a tanítás folytatására, és amíg pont nem került az ügy végére, a diákok a közeli Dárdára jártak iskolába, amely akkor a magyar Baranya vármegye és a pécsi püspökség területéhez tartozott, mely nem állt sem a horvát tartományi kormány, sem pedig Strossmayer püspök fennhatósága alatt.

Bár az iskola már 1897 szeptemberében eszéki épületében folytatta munkáját, a hittan kérdése továbbra is megoldatlan maradt, mivel Strossmayer változatlanul és szigorúan tiltotta papjainak a magyar nyelvű hitoktatást püspöksége területén. Emiatt a Magyar Királyi Államvasutak Igazgatósága 1898 áprilisában a horvát tartományi kormányhoz fordult jogorvoslatért, kérve, hogy tegyék lehetővé a hittan oktatását azon a nyelven, melyet a gyerekek is megértenek, és megerősítették, hogy vállalják az összes ezzel járó többlet-

⁵⁷ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1916/17. 6–7.

⁵⁸ A 19. századi hagyományos narratívát követő, a szlavóniai magyar iskolák hitoktatásában a magyar nyelv kérdésével kapcsolatos álláspont bemutatását lásd: ARTUKOVIĆ 2010. 153–169.

⁵⁹ Strossmayer püspök életművéről már életében is felettébb sok írás született, így beszédeiről, műveiről, valamint egész politikai tevékenységéről, életrajzáról szóló elemzésekből rendkívül gazdag szakirodalom áll rendelkezésre különböző szerzőktől, melyek többször is megjelentek. Áttekintés néhány róla szóló munkáról: SMİČIKLAS, Tadija: *Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera*. Zagreb, 1906.; STROSSMAYER, Josip Juraj: *Izabrani književni i politički spisi*. Ur. JELČIĆ, Dubravko. Zagreb, 2005. (Stoljećea hrvatske književnosti 81.); PADOVAN, Ivo (ur.): *Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru*. Zagreb, 1997.

⁶⁰ Az eszéki magyarok iskolája. *Pesti Napló*, 1897. szeptember 14. 5.

⁶¹ DAOS, GPO, 1047., 667.

⁶² Az eszéki magyar iskola. *Budapesti Hírlap*, 1897. szeptember 15. 7.

költséget.⁶³ A magyar sajtó szerint az eszéki kapucinusok, „*akik fáradhatatlan lelki szemei a szlavóniai magyaroknak, különösen Eszéknek*”,⁶⁴ vállalni tudták a hitoktatást magyar nyelven. Az eszéki kapucinus templomban szentmisével nyitottak és zártak minden iskolai tanévet a katolikus szülők gyerekeinek, ugyanakkor itt ünnepelték az iskola dolgozói és tanulói a nagyobb katolikus ünnepeket is.⁶⁵

Az iskolakápolna megnyitója

A hitoktatást végül úgy oldották meg, hogy az eszéki magyar elemi népiskola épületét ismét bővítették, és annak belső terében kápolnát alakítottak ki. A kápolna megépítése Kossuth Ferenc (1841. november 16. – 1914. május 25.) akkori magyar kereskedelmi miniszter nagylelkű adományának volt köszönhető. Ez a kápolna volt az első olyan hely Eszéken, ahol katolikus magyar nyelvű prédikációt, magyar nyelvű énekek kíséretében pedig misét lehetett bemutatni. A magyar sajtó nagy teret szentelt ennek az eseménynek, kiemelve, hogy „*sok ezernyi magyar vérünk él a társországok területén, különösen Szlavóniában s mindez ideig nem volt a 180 ezernyi magyar katolikusnak olyan temploma, ahol magyar szó hangzott volna*”,⁶⁶ továbbá „*az Eszék és vidékén élő magyar katolikusoknak régi vágyuk megy teljesedésbe ennek létesítésével, mert Eszéken, ahol több ezerre rúg a magyarok száma, a magyarok nem dicsérhették eddig az Istent anyanyelvükön*”.⁶⁷ Ugyanakkor felháborítónak tartották, hogy a horvát papi kar „tiltakozásul” távol maradt az eseményről.⁶⁸

1909. június 19-én tanévzáró keretében került sor az oltár és Árpádházi Szent István király⁶⁹oltárképének felszentelésére. Az ünnepség bankettel zárult, amelyen Rajačić vármezei főispán, Hrabar városi szenátor és Antunović kapitány is részt vettek. Az oltárt Kallányi Ferenc jáki apát szentelte fel, Szentiványi Károly, az Országos Katolikus Szövetség (Državni katolički savez) igazgatója pedig ünnepi prédikációval méltatta az eseményt, mindezt a diakóvári püspöki ordinariátus⁷⁰ engedélyével. A *Narodna obrana* nehezményezte, hogy az összes köszöntő és beszéd kizárólag magyar nyelven hangzott el, hogy a szentelést egy olyan pap végezte, akit „*Magyarországról importáltak*”⁷¹ erre a célra, és még Rajačić főispán sem üdvözölte a hívőket horvátul, aki kihangsúlyozta, hogy „*az apát imájához csak egy kívánsága van, hogy a horvát földön emelt magyar oltár járuljon hozzá a magyarok és horvátok közötti baráti és testvéri viszony megerősítéséhez*”.⁷² Az iskolaválasztmány elnöke, Szedressy Viktor a szentelés után ünnepi ebédre hívta meg Eszék város képviselőit, amit a *Narodna obrana* közzétett, és a következő szavakkal kommentált: „*A magyar iskolák a legnagyobb veszélyt jelentik a horvát nép számára. Ezek a magyarosítás csemetekértjei hazánk szomorú földjén. Aki tehát bárminemű hazafias érzéssel bír, aki rendelkezik némi nemzeti*

63 A magyar iskolák Horvátországban. *Budapesti Hírlap*, 1898. április 10. 8.

64 Adomány. *Pécsi Közlöny*, 1899. március 14. 3.

65 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1906/07.

66 Magyar kápolna Szlavóniában. *Vasárnapi Ujság*, 1909. július 11. 586.

67 Az eszéki magyar kápolna. *Pesti Hírlap*, 1909. június 8. 14.

68 Magyar ünnep Eszéken. *Pesti Hírlap*, 1909. június 22. 9.

69 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1911/12. 4.

70 Magyar ünnep Eszéken. *Pesti Hírlap*, 1909. június 22. 9.

71 Oltár u magjarskoj školi. *Narodna obrana*, 17. lipnja [június] 1909. 2.

72 Banket u magjarskoj školi. *Narodna obrana*, 22. lipnja [június] 1909. 1.

tisztességgel, az nem fog bábkodni eme »dicsőség« támogatásában.»⁷³

Az iskola azonban úgy vélte, hogy az itt felállított katolikus oltár és kápolna úgy tündökölt „mint a ragyogó nap az égen. Ahogyan annak melegsége és fénye elárasztja a földet, a hit életadó ajándéka diákjainknak, és hitünk fénye által megvilágítja egy sereg gyermek ártatlan szívét, melegségével így táplálja a szeretet gyümölcsét felebarátjuk iránt. Diákjaink vasárnap itt hallgatják a szentmisét. Itt, az imádság szárnyaiban emelkedik fel lelkük az örökkelvő Nap magasságába, a Mindenható trónja elé áldást kérve mindazokra, akik magasztos gondolataikkal és cselekedeteikkel lehetővé tették, hogy a mi elveszett magyar földünkön élő, idegenbe szakadt gyerekeink nemzetünk és dicső őseink szellemében nevelkedjenek és előre jussanak.»⁷⁴

A kápolnában a tanulók azon kívül, hogy magyar szentmisét hallgattak, karácsonyra és húsvétra is készültek, ahova időnként a necskei és a dályai magyar iskola tanulói is eljöttek. Utólag Szent Lászlóról és Szent Erzsébetről⁷⁵ mintázott, ólomüvegből készült ablakokat rakattak, illetve fokozatosan bővítették azokat az Árpád-házi szentek képeivel.

Egész napos iskola

A székesfehérvári hasonló gyakorlat mintájára az egész napos iskolai tartózkodás az 1907/08-as tanévben kezdődött az eszéki magyar iskolában, a Vasutas Szövetség Eszéki Kerülete (Društvo željezničara osječkoga okruga) kezdeményezésének és jelentős finanszírozásának köszönhetően.⁷⁶ Megszervezésére a Magyar Királyi Államvasutak 4000 koronát különített el.

A *Narodna obrana* a magyar elemi iskola tanulói számára a teljes napi tartózkodás lehetőségéről írva kiemelte, hogy az eszéki magyarok azt tervezik, hogy „építenek egy diákhont, azaz egy középületet, amelyben napközben magyar gyermekek tartózkodhatnak”, hozzáfűzve saját reményüket, mely szerint „a városi vezetés mindent megtesz annak érdekében, hogy megakadályozza az idegen hatások terjedését”⁷⁷. A *Pécsi Napló* ezzel szemben

3. kép – Magyar kápolna az eszéki magyar tanítási nyelvű elemi népiskola épületében, 1909

⁷³ Oltar u magjarskoj školi. *Narodna obrana*, 17. lipnja [június] 1909. 2.

⁷⁴ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1911/12. 6.

⁷⁵ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1912/13. 9.

⁷⁶ Ugyanez a társaság többek között egy magyar óvoda létrehozását javasolta Eszéken, ahova állításuk szerint mintegy száz gyermek járna. MNL OL Z 1524. 160307/1908.

⁷⁷ Jedan korak napried. *Narodna obrana*, 19. rujna [szepember] 1907. 3.

nyíltan üdvözölte az egész napos iskolai tartózkodás elindítását, mivel sok gyerek Eszék környékéről jött, és utazásukat a vonatok menetrendje befolyásolta, így minőségi módon tölthetik el szabadidejüket.⁷⁸

Az egész napos tartózkodás keretében a tanulók számára napi egyszeri meleg étkezés is biztosítva volt, ennek megőrződött az egyik heti menüje, hétfő: rántott leves krump-
ligombóccal; kedd: paprikás; szerda: borsóleves és rizseshús; csütörtök: bab, péntek:
paprikás krumpli. 1908 januárjától április közepéig (70 tanítási nap alatt) napi átlagban
178–180 adag ételt készítettek, ami egész évre kivetítve összesen 12.500 adagot jelen-
tett. Az összköltsége ezeknek az ételadagoknak 1969 korona és 10 fillér volt, amelynek
nagy részét a Vasutas Szövetség Eszéki Kerülete finanszírozta 1000 koronával, a Magyar
Királyi Államvasutak 400 koronával járult hozzá, 484 korona volt a szülői önrész, illetve
az adományok 85 korona és 10 fillér összegben támogatták az étkeztetést. A legmagasabb
költséget a fűszerek tették ki (385,53 K), majd a személyzet fizetése (197,40 K) és egyéb
élelmiszerek, amelyek közül a legnagyobb összeget húsrá (182,28 K), kolbászra (127,50
K), zsírra (142,78 K) és krumplira (52,05 K) költöttek.⁷⁹ A szegényebb sorból származó
tanulók havi egy koronát, a tehetősebbek havi két koronát fizettek az iskolai étkezésért.⁸⁰
Az 1911/1912-es tanévben november 3. és április 2. között 27.763 étkezés jutott 91 isko-
lai napra. Az iskolaigazgató a tanév iskolai beszámolójában azt is megjegyezte, hogy „*Ha
hozzátesszük, hogy legalább 100 gyerek minden nap repetázott (egyesek 3–4-szer is), akkor ez
több mint 9100 adag ételt jelent 91 nap alatt. Biztosan állíthatjuk, hogy az idej egész napos
iskolai tartózkodás alatt 37.000 ebédet biztosítottunk.*”⁸¹ Az adott évben napi étkeztetésben
átlagosan 304 gyermek részesült, de azokon a napokon, amikor a necskei és dályai magyar
iskola tanulói a kápolnába gyónni jöttek, vagy jelesebb ünnepnapokon megjelentek, több
mint 500 gyerek számára biztosították az étkezést, ami a következő év ugyanezen idősza-
kában 45.000 ételadagot tett ki.⁸²

A tanulók részére történő étkeztetés jelentős logisztikai kihívást jelentett az intéz-
mény számára. Mivel e téren is magas szintű szolgáltatást kívántak nyújtani, az iskola
1912 tavaszán forrást biztosított az iskolaépület további bővítésére. Ezúttal egy 15 méter
hosszú és 6 méter széles étkező építésével, megfelelő mellékhelyiségekkel „*annak érdeké-
ben, hogy a gyermekek kielégítő módon és megfelelő helyen legyenek ellátva.*”⁸³ Maga a bővítés
az 1912-es év nyári szünetében valósult meg. Ezt követően az iskolában étkező gyerekek
száma napi körülbelül négyszáz fő volt.⁸⁴

Az eszéki *Narodna obrana* rendkívül élesen bírálta az egész napos iskola szervezési
formáját, feltételezve, hogy ez egy olyan intézeti forma, melynek segítségével horvát gye-
rekeket „csalogatnak” be magyar iskolákba:

„*Tanügyi törvényünk nem engedi beíratni magyar iskolákba azokat a gyerekeket,
akiknek nem magyar az anyanyelvük. [...] Ezen felül a szegénységben élő gyerekek*

78 Magyar gyermekotthon Eszéken. *Pécsi Napló*, 1908. január 17. 4.

79 MNL OL Z 1524. 352532/1908.

80 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1914/15. 8.

81 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1911/12. 7.

82 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1912/13. 7.

83 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1911/12. 2.; Bővül az eszéki magyar népiskola. *Pécsi Napló*, 1912. március 22. 3.

84 Népes horvát–magyar iskola. *Pécsi Napló*, 1913. július 27. 6.; A Máv. magyar iskolája. *Pesti Hírlap*, 1913. július 31. 11.

*nagyon olcsó étkezéshez is jutnak az iskolában. Három fillérért meleg levest, kenyeret, húst és lencsét kapnak! A mai drága világban természetes, hogy minden szülő az összes gyereket ezekbe az olcsó iskolákba küldené, ahol a gyerekeiket egész nap biztos felügyelet alatt tudják és ahol költségek nélkül taníttathatják őket. Ráadásul ezeknek a gyerekeknek jó állami munkák vagy legalább olyan állások vannak kiállításra helyezve, amelyek garantálják számukra a biztos jövőt. A mieink számára mindez egy óriási csapda, melybe belesétálnak, mint hal a hálóba. A gazdaság így is úgy is összeomlik, a szegénység és a nyomor előbukkan az élet minden területén, így a gondoskodás akarva-akaratlanul becsábítja őket a magyarosító csapdába. Az egyetlen akadály a mieink számára, hogy gyerekeiket ilyen olcsó ellátású magyar iskolákba küldjék maga az intézmény volt. De a magyar ügynökök már kisakkozták hogyan fogják kijátszani az intézményt. Beíratáskor ugyanis a horvát szülők bementik, hogy gyerekeik anyanyelve magyar, így a gyereket felveszik a magyar iskolákba, miközben a tanügyi törvényben leírtakat nem sértik meg, legalábbis a magyarosítók ezt a szülői kijelentést elfogadottnak tekintik.*⁸⁵

Az eszéki magyar elemi népiskola tanárai

Az eszéki magyar elemi népiskola első igazgatója Vrabély Gyula volt, akit pályázat útján a Magyar Királyi Államvasutak Szegedi Igazgatósága nevezett ki 1897-ben. Vrabély Gyula Bács-Bodrog vármegyében, Bajmokon született, anyanyelve magyar volt, magyar és horvát nyelvből diplomázott Kalocsán. Havi illetménye 1200 korona volt, ehhez még lakbértámogatásként 300 koronát kapott. Vörös János tanárt ugyanígy alkalmazták 1897-ben. A Zala megyei Reszneken született, anyanyelve magyar volt. Magyar és horvát nyelvű oklevelét Csáktornyán szerezte. Balogh Berta tanárnőt 1901-ben nevezte ki az igazgatóság. Anyanyelve magyar volt, magyar tanítói oklevelét Budapesten szerezte. Vörös és Balogh fizetése megegyezett az iskola igazgatójának illetményével.⁸⁶

⁸⁵ Magjarizacija. *Narodna obrana*, 21. rujna [szeptember] 1909. 1.

⁸⁶ SZLAVÓNIA 1904. 36–37.

Tanár	Oktatott tantárgy	Osztály	Heti óra-szám	A magyar iskolában eltöltött munka-évek száma	Oktatásban eltöltött évek száma
Bogdanović Lazar ortodox lelkész	hitoktatás	I–V.	1	6	22
Csincsek György	valamennyi tantárgy	IV.	23	2	11
Keresztély Hildebrand evangélikus lelkész	hitoktatás	I–V.	1	5	11
Lukász Péter	valamennyi tantárgy	V.	23,5	2	11
Molitor Tádé kapucinus lelkész	hitoktatás	I–V.	14	2	17
Punek Gyula	valamennyi tantárgy	I.b, IV–V.	20	1	1
Szabó Ilona nevelőnő	női kézimunka	III.	1	2	2
Szabó Margit	valamennyi tantárgy és női kézimunka	II.a II.a és V.	23,5	2	4
Szabó Marianna	valamennyi tantárgy és női kézimunka	II.b II.b és IV.	23,5	1	1
Spániel Árpád református hitoktató	hitoktatás	I–V.	1	9	13
Dr. Ungár Simon rabbi	hitoktatás	I–V.	1	3	16
Vörös János	valamennyi tantárgy	III.	23	9	20
Vrábély Gyula igazgató	valamennyi tantárgy	I.a	19	10	16

4. táblázat: Az észéki magyar elemi népiskola tanárai az 1906/1907-es tanévben⁸⁷

87 ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1906/07. 14.

Tanár	Oktatott tantárgy	Osztály	Heti óra-szám	A magyar iskolában eltöltött munka-évek száma	Oktatásban eltöltött évek száma
Tomassich Béla igazgató		-	-	4	18
Balogh Gallus	hadifogoly Oroszországban, Szinbirszkben	-	-	5	7
Csizsek Gusztáv	a harctéren	-	-	2	6
Darvas József	valamennyi tantárgy	V.c	23	10	11
Eszteleczky András	a harctéren	-	-	4	6
Frankovszky Irén	valamennyi tantárgy	I.b	21	4	6
Gyenes Gizella	valamennyi tantárgy a kézimunka kivételével	II.c	21	1	4
Kacsur Ágoston	valamennyi tantárgy	IV.a	23	4	18
Kacsur Ágoston felesége	valamennyi tantárgy	I.c	21	2	8
Kocsner Róbert felesége	valamennyi tantárgy	III.a	23	1	1
Lukász Péter	valamennyi tantárgy az éneken kívül	V.	24	12	21
Molnár Erzsébet	valamennyi tantárgy	I.c	21	4	12
Dr. Müller Henrik felesége	valamennyi tantárgy	II.a	23	3	2
Szabó Margit	valamennyi tantárgy a kézimunka kivételével	IV.b	22	12	14
Szathmáry Ella	valamennyi tantárgy	II.c	23	2,5	3
Szathmáry Aranka	valamennyi tantárgy a kézimunka kivételével	II.b	23	2	2
Vuics György	a harctéren	-	-	10	15
Weszeloyszky Károly felesége	valamennyi tantárgy a kézimunka kivételével	III.b	21	7	15
Sárcsevich Károly	valamennyi tantárgy	I.a	21	1	9
Würtz István	a harctéren	-	-	4	4

Woger Gabriella	kézimunka	II–V.	6	1	3
Bogdanović, Lazar	ortodox hitoktatás	I–V.	2	3	30
Perčić Ferenc	római katolikus hitoktatás	III–V.	14	¼	9
Spániel Árpád református tanító	református hitoktatás	I–V.	2	18	21
Dr. Ungár Simon rabbi	zsidó hitoktatás	I–V.	2	3	25
Walter Antal evangelikus lelkész	evangelikus hitoktatás	I–V.	2	10	10

5. táblázat – Az eszéki magyar elemi népiskola tanárai az 1916/1917-es tanévben

Mivel az első világháború elején a tanárok egy része, mint Vuics György, Balogh Gallus, Eszteleczy András, Paulics Alajos, Rivészy Dezső, Würtz István és Kacsur Ágoston a fronton harcoltak, helyettesítésükre 1914-ben Jurcsó Irma és Horvát János érkeztek a bródi magyar iskolából, Rivészy Dezső Komorske-Moravicából, Csizsek Gusztáv Zágrárból, míg Szathmáry Ella és Pálfi Károly felesége újonnan alkalmazott tanárok voltak.⁸⁸ Összegzésül elmondható, hogy a tanulólétszám növekedése és az iskola fizikai bővülése mellett a tanári kar is bővült; az 1897-es két fős alkalmazott tanári létszám 18 főre emelkedett az első világháború kezdetére, így az iskola a 20. század elejére Eszék egyik legnagyobb oktatási intézményévé nőtte ki magát.

Iskolai választmány

A tanügyi törvény 175. paragrafusa szerint az iskolai választmány tagjainak összetétele a következő volt: a) a település elöljárója, akinek közigazgatási területén az iskola található; b) a tanulók lelkésze (vegyes vallású községekben az adott vallásból származó lelkészek, legalább tíz tanuló esetében valamely más felekezetből); c) ha a községben több tanító van, akkor az igazgató-tanító, több igazgató-tanító esetén, a kinevezés szerinti legidősebb a tagja az iskolaválasztmánynak; d) orvos, ha van az iskola székhelyén, ha többen vannak, akkor kinevezés alapján a rangidős; e) az adott iskolai közösség népességéhez képest 2–5 közösségi tag; f) az iskola patrónusa. Az 1905. 520/03-as számú kormányrendelet a magyar elemi népiskola iskolai választmányával kapcsolatban az a) és d) pontokban ugyanazokat a rendelkezéseket hozta, mint a járási iskolai választmányok esetében, de az e) pontban szereplő tagok helyett delegált felügyelő lépett be a testületbe.⁸⁹ A Verőce megyei bizottság tagja, a dályi Weiss Julije az iskolai választmányi testülettel kapcsolatban írásban kérdéssel fordult a sajtóhoz: „*Most szabadjon feltenni a kérdést, hogy megyénk mely településén hívták meg valaha a település elöljáróját, a plébánost és az orvost a magyar iskolai*

⁸⁸ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1914/15. 7.

⁸⁹ SBORNIK ZAKONAH 1905.

választmány testületébe, illetve miért nem figyeltek a helyi hatóságok arra, hogy a magyar iskolai választmányt törvényesen a kormányrendelet szerint alakítsák meg?⁹⁰

Az 1906/1907-es tanévben az elemi népiskola iskolai választmányi testületének tagjai a következők voltak: Szedressy Győző elnök, a Magyar Királyi Államvasutak mérnöke, kinevezett tagok voltak: Csorda Lajos, az eszéki vasútállomás igazgatója, Glád József pénzügyi igazgató, Hornitzek Henrik, az eszéki közlekedési hivatal igazgatója, Leipzig János földbirtokos és Schäffer Lajos, az eszéki közlekedési hivatal igazgatóhelyettese. Hivatalból tagjai: Bogdanović Lazar ortodox lelkész, dr. Geiger Mór, a vasút orvosa, Graff Konstantin polgármester, Keresztély Hildebrand evangélikus lelkész, Horvát József pápai prelátus, Józan Dániel, a rétfalvai református egyházközség lelképásztora, dr. Langer Aurél, a Magyar Királyi Államvasutak iskolaügyi képviselője, dr. Ungár Simon rabbi és Vrabély Gyula iskolaigazgató.⁹¹

Tíz évvel később, az 1916/1917-es tanévben az elemi népiskola választmányi testületének tagjai a következők voltak: Rabong János elnök, a Magyar Királyi Államvasutak mérnöke; kinevezett tagok voltak: Ernst Mór, az eszéki vasútállomás igazgatója, Kellő Mór királyi tanácsadó, Sibalszky Sándor, a központi állami takarékpénztár felügyelője, Vajda Károly, a közlekedési hivatal igazgatóhelyettese. Hivatalból tagok voltak: Ágoston Sándor református lelkész, dr. Rechnitz Emil, a vasútállomás orvosa, Horváth József pápai prelátus, dr. Langer Aurél, a Magyar Királyi Államvasutak titkára, Pinterović Antun polgármester, Tomassich Béla iskolaigazgató, dr. Ungár Simon rabbi és Walter Antal evangélikus lelképásztor.⁹² Az elemi népiskola iskolai választmányi testületének névsorából egyértelműen kiolvasható, hogy a tanügyi törvényt és annak rendelkezéseit következetesen végrehajtották.

Az eszéki magyar felső népiskola indulása

A magyar középiskola elindításának gondolata Eszéken nem sokkal a magyar elemi népiskola megnyitása után merült fel. A *Narodna obrana* ellenzéki lap már 1904-ben arról cikkezett, hogy „a magyar elemi népiskolán Eszéken nagy bővítések folynak” és a már említett iskolai fejlesztéseket összefüggésbe hozták egy „magyar felső népiskola megnyitásával, amelyről már így is elég mendemonda terjedt magyar hírforrásokon keresztül”.⁹³ A *Narodna obrana* felettébb kritikus hangnemben írt a lehetséges iskola megnyitásával kapcsolatban, és úgy vélték, hogy a magyarok azt szeretnék, hogy „horvát pénzből építsék fel a magyar középiskolát, ahol magyarosítani kívánják a helyben élő eszéki értelmiséget”.⁹⁴ „Milyen szármalmasak és gyávák magyarjaink az arrogáns magyarokhoz képest! (...) Még mindig a mi szegény városvezetőségünkötől kérnek iskolájukhoz támogatást! Nem elég, hogy mi az idetelepült magyar tisztviselők étkezését saját pénzünkökből biztosítjuk, ráadásul még arra is igényt tartanak, hogy a mi verejtékes munkánk révén emeljünk és támogassunk egy iskolát, amely az itteni magyarosítás új bástyája lesz!”⁹⁵ A német nyelvű *Die Drau* eszéki lap, amely többnyire

⁹⁰ Za zaštitu od mađarskih škola. *Narodna obrana*, 24. prosinca [december] 1913. 4–5.

⁹¹ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1906/07. 13.

⁹² ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1916/17. 9.

⁹³ Magjarske srednje škole u Zagrebu i Osijeku. *Narodna obrana*, 31. prosinca [december] 1904. 3.

⁹⁴ Magjarska gimnazija u Osijeku. *Narodna obrana*, 23. rujna [szepetember] 1904. 2.

⁹⁵ Magjarska gimnazija u Osijeku. *Narodna obrana*, 14. rujna [szepetember] 1904. 2.

pozitívan írt a magyarokról, túlzónak és indokolatlannak tartotta a magyarosítástól való félelmet, és nem értette, hogyan képes egy magyar iskola „*elmagyarosítani egy egész országot*”.⁹⁶ Az ellenzéki *Narodna obrana* kifejezetten negatívan írt az iskoláról anélkül, hogy számos cikkében elkerülte volna az egyértelmű antiszemita diskurzust, amelyek közül illusztrációként (még tíz évvel az iskola megnyitása előtt) a következő emelhető ki:

„*A horvát nemzeti ügyet még mindig kívülről szemlélő eszéki polgárok és kifejezetten a magyarosítással nyíltan rokonszenvező nagy számú zsidóság támogatásának köszönhetően, ez az iskola a magyarosítás rendkívül sikeres eszköze lenne, ezért a Narodna obrana csupán szent feladatát látja el, amikor nemzeti ügyünk igazságos védelmének nevében védi magát hazánk ezen kitett pontján a magyar középiskola ellen.*”⁹⁷ Vagy például: „*Figyelmeztetjük az eszéki ázsiaiakat, hogy Magyarország közel van, tehát gyerekeiket küldjék oda.*”⁹⁸

A magyar sajtó merőben másként vélekedett a kialakult helyzetről, és azt hangoztatta, hogy „*kétségbeejtő az, amit a magyarságnak, a magyar gyermekeknek a szó fizikai értelmében is szenvedniük kell, hogy nyelvüket Horvátországban megtarthassák*”,⁹⁹ főleg, hogy Horvát–Szlavónországban akkor még egyetlen magyar középiskola sem működött. Ezzel a problémával különösen az eszéki magyarok szembesültek, akiknek gyerekei kénytelenek voltak reggel fél 5-kor vonattal iskolába Pécsre utazni, ahonnan este 10 órakor értek haza, mivel a horvát kormány nem támogatta magyar középiskola elindítását Eszéken.

Ezen felül azok a magyar tanulók, akik az eszéki magyar elemi iskola befejezése után a város valamelyik horvát középiskolájában tanultak tovább, azzal szembesültek, hogy „*iskolatársaik bántották, a tanárok pedig sértegették őket*”,¹⁰⁰ illetve elvárták tőlük, hogy „*kétséget kizáró bizonyítékot nyújtsanak a teljes kroatizálódásukról*”, miközben arra is ösztönözték őket, hogy „*gyűlöljék saját nemzetüket, melyről csak a zsarolás és a sértegetés szavai voltak hallhatók.*”¹⁰¹

Az első hivatalos tervek egy magyar nyelvű felső népiskola megnyitására 1908-ra¹⁰² készültek el, viszont hogy a horvát kormány felé az ezirányú lépéseket megtegyék, a magyar kormány jóváhagyására volt szükség, amelyre csak 1910-ben került sor.¹⁰³ Emellett további gondot jelentett a megfelelő szaktanárok és tantermek hiánya és az utóbbiak kellő felszereltsége, valamint az iskolai könyvtár új könyvekkel való ellátottsága.¹⁰⁴

Az első elképzelések az eszéki magyar felső népiskola 1908-as megnyitására vonatkozóan a magyar sajtóban is megjelentek, ahol csupán egy előzetes bejelentést tettek közzé.¹⁰⁵ A *Narodna obrana* viszont már erre a bejelentésre is hevesen reagált, mivel „*poftatlanságnak*” tartotta, hogy „*azoknak a jövevényeknek, akiknek az útleveléiket sem láttuk, még egy magyar nyelvű iskolát nyissanak*”, hozzátéve, hogy az Eszéken dolgozó magyar vasutasok

96 Erweiterung der ungarischen Volksschule. *Die Drau*, 10. Juli [július] 1904. 5.

97 Magjarska gimnazija u Osieku. *Narodna obrana*, 16. srpnja [július] 1904. 3.

98 Madžarizacija Slavonije. *Narodna obrana*, 3. listopada [október] 1911. 2–3.

99 A zagrebi diszpolgár. *Pesti Hírlap*, 1913. július 11. 1.

100 Magyar középiskolát Eszékre. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. március 3. 2.

101 Magyar középiskolát Eszékre. *Szlavóniai Magyar Újság*, 1912. március 3. 2.

102 MNL OL Z 1524. 83540/1908.

103 MNL OL Z 1524. 51925/1910.

104 MNL OL Z 1524. 278905/1913.

105 Az eszéki magyar gimnázium. *Pesti Hírlap*, 1908. július 26. 12.

közül „vannak, akik már több mint 30 éve itt szolgálnak, de megmukkanni sem tudnak horvátul”.¹⁰⁶

Az elemi népiskola számos tanulója iratkozott be annak 5. vagy ismétlő osztályába, de jelentős volt azoknak a száma is, akik tanulmányaikat valamelyik más eszéki, horvát nyelvű felsőbb iskolában folytatták, amit a Magyar Királyi Államvasutak Igazgatósága különösen veszélyesnek tartott, hiszen ezeket az iskolákat a „gyerekekre gyakorolt magyarellenes nemzeti befolyás” jellemezte. A tanulók más alternatíva híján kénytelenek voltak vonattal Pécsre utazni, hogy középiskolába járhassanak, ezért a szülők többször is megkeresték a Magyar Királyi Államvasutat azzal a kéréssel, hogy nyissanak Eszéken magyar tannyelvű középiskolát gyerekeik számára.¹⁰⁷

A konkrét építkezés 1910-ben kezdődött el, amikor a Magyar Királyi Államvasutak Igazgatósága 80 000 koronáért Eszéken megvásárolta az elemi iskola szomszédságában lévő házat Graff Imrétől.¹⁰⁸ Ezt a házat összeépítették az iskola már meglévő épületével, és helyiségeit a középiskola számára alakították át.

A felső népiskola megnyitásának átfogó terveire az ellenzéki horvát közvélemény nagyon hevesen reagált, és „külföldi invázióknak” nevezte, amit határozottan ellenezett, de azt is leszögezte, hogy egyes horvátok „dölyfös elragadtatással hangoztatják, hogy alig várják már, hogy felépüljön a magyar középiskola, ez a pompázatos és olcsó intézmény, ahova gyerekeiket küldhetik. Valljuk be őszintén, hogy főleg Eszéken nem tudjuk megakadályozni a rendkívül élénk érdeklődést a magyar középiskola iránt, mert mint mondtuk, sok nemzetellenes elem él itt.”¹⁰⁹ A meglehetősen terjedelmes cikk egy kimondottan durva fennhangú felhívással zárult: „A jövőben pedig ne válasszanak a városi képviselőtestületbe, gazdasági, kulturális, és jótékonyági társaságokba olyan polgárt, aki a gyerekeit ebbe az iskolába küldi. Remélhetőleg a helyi iskolaügyi hatóságok tudni fogják, hogyan akadályozzák meg a gyerekek horvát intézményekből való elcsábítását és határozottan közbelépnek.”¹¹⁰ Mivel a horvát tartományi kormány az akkoriban erősen kiéleződött horvátországi magyarellenes légkör miatt késleltette a középiskola megnyitásának engedélyezését, a magyar sajtóban is kiélezettebbé vált a diskurzus, a *Pécsi Napló* például így reagált a kialakult helyzetre:

„azt is mindjobban átérzi a horvát közvélemény, hogy neki az anyaországgal szemben kötelességei vannak s ott, ahol az anyaország kultúrájának és nyelvének elvitathatatlan jogaival szembe kerül, neki is engednie kell. Ezért keresi és várja a kiegyenlítést és a kiegyenlítésnek sikerrel biztató eszközét látja abban, hogy a horvát intelligencia egy része tanul magyarul. De azt kívánja, hogy a Horvátországban működő magyar tisztviselők is tanuljanak meg horvátul legalább annyit, amennyit a köznép legmérsékeltőbb érdeke megköveteli. Jobb eszközt ennek elérésére a részben horvát nyelvű, Horvátországhoz közel alapítandó magyar középiskolánál eddig még senki sem vetett fel.”¹¹¹

¹⁰⁶ Magjarska gimnazija u Osijeku. *Narodna obrana*, 31. srpnja [július] 1908. 3.

¹⁰⁷ MNL OL Z 1524. 211109/1908, 49721/1909, 39084/1910.

¹⁰⁸ Az államvasút, mint iskolafentartó [sic!]. *Pécsi Napló*, 1910. december 11. 6.

¹⁰⁹ Az „olcsó intézmény” megjelölés elsősorban azt jelentette, hogy az iskola megfizethető étkezést, a szegényebb sorsú tanulóknak ingyenes tankönyveket és tanszereket biztosított, a legszegényebbeknek pedig ruházatról és lábbeliről is gondoskodott.

¹¹⁰ U Osijeku će se podignuti magjarska gimnazija. *Narodna obrana*, 3. studenoga [november] 1908. 2.

¹¹¹ Horvát nyelv magyar középiskolában. *Pécsi Napló*, 1909. augusztus 28. 2.

A pécsi lap viszont arról is írt, hogy „az eszéki horvátok kézzel-lábbal tiltakoztak az ellen, hogy a magyar iskola megvethesse lábát a Dráván túl”.¹¹² Az alábbi cikk különösen szemléletesen mutatja be a fenti problémát magyar nézőpontból:

„Az eszéki magyar gyermekek kénytelenek Pécsen tanulni, a szegénysorsúak már reggel fél négykor felkelnek, hogy négy óra negyven perckor elutazhassanak Pécsre, ahová fél nyolckor nép iskolanyitásra érkeznek meg. Reggeltől estig idegen városban vannak, a tanteremből, nehogy csavarogjanak, vagy bajuk essék, nem távozhatnak el, és öreg este, háromnegyed nyolc is van már, amikor hazautazhatnak Eszékre. Fél tízkor jön meg velük a vonat, reggel fél négykor pedig újra kezdődik napi gyötrelmük, elrabolt álommal, nyugalommal, elkésztett gyermekesztendővel. S a magyar sajtóban mégis akad hang, amely azt hirdeti, hogy mi – a somorú valóságban üldözöttek – elnyomjuk a horvátokat.”¹¹³

A Magyar Államvasutak Igazgatósága, valamint az Eszéki Magyar Elemi Népiskola vezetősége ezért azt javasolták, hogy a magyar középiskolát Drávamentén (Podravlje), a Dráva túlsó partján fekvő faluban alapítsák meg, amely közvetlenül Eszék szomszédságában található. A Dráva akkoriban határfolyó volt Horvát- és Szlavónország, illetve Magyarország között, ezért a Drávamente már magyar területen feküdt, így nem kellett a horvát kormány vagy az eszéki városvezetés hozzájárulása az iskola alapításához ezen a településen. Drávamente lakossága akkoriban mindössze 375 főt számlált, és teljesen egyértelmű volt, hogy az iskolát szinte kizárólag Eszék és környékének magyarjai számára alapítanák. Végül erre a lépésre nem volt szükség.

Habár a Magyar Királyi Államvasutak már 1911-re elkülönítette a pénzt a magyar középiskola alapítására, és csak a horvát tartományi kormány Vallás- és Közoktatásügyi Osztályának¹¹⁴ engedélyére vártak, ezt csak 1913. március 26-án kapták meg.¹¹⁵ A *Budapesti Hírlap* lehozta, hogy az Eszéki Magyar Felső Népiskola tantervének jóváhagyását „nagy elégedettséggel fogadták a horvát és szlavóniai magyarok körében”. Az utolsó szükséges engedély pedig azt jelentette, hogy az iskola első évfolyama szeptember elején akár 50 tanuló befogadásával elindulhat. Minden következő évben engedélyezték a felsőbb évfolyamok elindítását, és a további bővítések és felújítások befejezésével párhuzamos osztályok is elindulhattak. A tanítás nyelve a jóváhagyott tanterv szerint kizárólag a magyar nyelv volt, míg a horvátot heti négy órában tanították. E modellt követve tervezte a Magyar Királyi Államvasutak magyar középiskolák megnyitását Zágrábban, Vinkovciban, Bródban és Ingyijában (Indija).¹¹⁶

¹¹² A megcsonkított pécsi forgalmi főnökség. *Pécsi Napló*, 1911. szeptember 1. 1.

¹¹³ A legsötétebb Horvátországból. *Pesti Hírlap*, 1912. augusztus 8. 3.; A horvát helyzet. *Pesti Hírlap*, 1912. december 4. 6.

¹¹⁴ MNL OL Z 1524. 244081/AI, 8287/1913.

¹¹⁵ MNL OL Z 1524. 90979/1913, 2954/1913.; KASABAŠIĆ 1996. 200.

¹¹⁶ Madžarske gradjanske škole u Hrvatskoj. *Narodna obrana*, 25. lipnja [június] 1913. 3.

Az eszéki magyar felső népiskola

Az 1913/1914-es tanév volt az első, amikor a magyar középiskola megkezdte működését, de sajnos nem ismert, hogy a kezdetekről bárhol is megmaradtak volna valamiféle dokumentumok. Fennmaradt viszont a teljes levelezés a Magyar Királyi Államvasutak és a horvát tartományi kormány között a középiskola magyar nyelvű oktatásának engedélyezéséről,¹¹⁷ továbbá egy 1913. március 26-i végleges engedély, amelyet a horvát tartományi kormány adott ki, engedélyezve ezzel az iskola megnyitását, illetve a tanítás megkezdését a már meglévő magyar elemi iskola épületében. Mellékelve van az iskola jóváhagyott tanterve is.¹¹⁸ 1913 szeptemberében az iskolában megkezdődött az oktatás az V. osztály elindításával, ahol a latin nyelv választható tantárgyként szerepelt. Igazgatónak Tailsbauer Miklós¹¹⁹ latin nyelvet oktató nyelvtanárt nevezték ki, aki korábban az eszéki reálgimnázium tanára volt.¹²⁰

Az első, 1914/1915-ös tanévből fennmaradt iskolai értesítőben, amelyet a világháború kitörése is fémjelez, az iskolai beszámoló hangvétele hazafias érzelmekkel volt áthatva, amit talán a legjobban a következő mondat szemléltet: „A gyerekeket Isten és a Haza szellemében kell nevelni, hogy soha ne felejtsek el irántuk való kötelezettségeiket!”¹²¹ Ami figyelemre méltó, hogy sehol sincs egyértelműen megnevezve, hogy melyik is az a haza, amely iránt hazafiasságra kellene nevelni: Magyarország, a Magyar Királyság, a Monarchia, Horvátország, Szlavónia vagy esetleg valamelyik másik állam. Továbbá az iskola meglétének fontos céljaként szerepelt az is, hogy a gyerekek 14–15 éves korukig a szülői házban maradhassanak, és lehetőségük legyen anyanyelvükön tanulni.¹²²

Az iskola tanterve összhangban volt az akkori magyarországi középiskolák felsőbb évfolyamainak programjaival, és viszonylag összevethető volt elsősorban a horvátországi reálgimnáziumok akkori tananyagával is. A legnagyobb különbség a két program között az idegen nyelv tantárgy volt, a horvát iskolákban a latin, míg a magyar iskolában a francia nyelv volt a kötelező. Potenciális nehézségként a Magyar Királyi Államvasutak közvetlenül az iskola megnyitása előtt felvetette, hogy az eszéki magyar elemi iskola diákjainak jelentős része nem mutatott érdeklődést egy ilyen program iránt, ezért inkább egy klasszikus gimnázium alapítását javasolják. Azonban 1913 tavasza már túl késő volt ahhoz, hogy az iskola tervezett profilját módosítsák.¹²³ A végleges programjavaslatra a horvát tartományi

¹¹⁷ A kormánynak címzett leveleket horvát nyelvre is lefordították, így az egyik kérelem szemléltetéséként a következő levél emelhető ki: „Tisztelt Királyi Biztos Úr! Tanulóink szülei, akiknek gyerekei magyar népiskoláinkban magyar nyelvű oktatásban vesznek részt Eszéken, rendszerint és egyre hangsúlyosabban fejezik ki azon óhajukat, hogy gyerekeik tanulmánya ne érjen véget az iskola V. osztályával, hanem az folytatódjon. Mivel a szülők jogos kívánságának szeretnénk eleget tenni, úgy gondoltuk, hogy a kérdéses iskolát egyelőre hat osztályra bővítjük ugyanúgy, ahogyan azt egy zágrábi területi iskolánál tették. A legnagyobb tisztelettel kérem a Méltóságos Urat, hogy az engedélyt a bővítésre megadni szíveskedjék. Egyben tisztelettel tájékoztatjuk, hogy a tantervet, amelyet a zágrábi magyar iskola tantervének alapján készítünk el, a megadott engedély birtokában később nyújthassuk be.” MNL OL Z 1524. 29024/1913.

¹¹⁸ MNL OL Z 1524. 90979/1913, 2954/1913.

¹¹⁹ Tailsbauerről bővebben lásd: FILIPOVIĆ 2023. 300.

¹²⁰ Magjarska škola u Osijeku. *Svjetlost*, 21. rujna [szeptember] 1913. 4.

¹²¹ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1914/15. 3.

¹²² ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1915/16. 34.

¹²³ MNL OL Z 1524. 154947/1913.

kormányának három fő észrevétele volt: a horvát nyelv óraszámát háromról heti négyre emeljék (a németet csökkentsék heti négyről három órára), az V. osztályos földrajzórák során először a Horvátországról és Szlavóniáról szóló ismereteket tekintsék át, majd ezt kövesse a Magyarországról szóló ismeretanyag, továbbá a VI. osztályban vezessenek be egy órát a horvát történelemről (mivel az eredeti programjavaslatban nem szerepelt történelemóra az V. és VI. osztályban).¹²⁴

Tantárgy	Osztály				Óraszám összesen
	V.	VI.	VII.	VIII.	
Vallástan	2	2	2	2	8
Magyar nyelv	5	5	4	4	18
Horvát nyelv	4	4	3	2	13
Német nyelv	3	3	3	3	12
Történelem	-	1	3	3	7
Természetrajz	2	2	-	3	7
Természettan	-	-	-	2	2
Mennyiségtan	4	4	3	3	14
Rajzoló geometria	4	4	2	2	12
Rajzolás	-	-	2	1	3
Élet- és egészségtan	-	-	-	1	1
Háztartás- és neveléstan				2	2
Szépírás	1	1	-	-	2
Női kézimunka	2	2	2	2	8
Éneklés	-	-	1	1	2
Testgyakorlás	1	1	1	1	4
Latin nyelv (választható)	(5)	(5)	(5)	(5)	(20)
Francia nyelv (választható)			(5)	(5)	(10)
Összesen L/F	31/29	32/30	32/30	32/30	127/129

6. táblázat – Az észéki magyar középiskola tanterve évfolyamonként¹²⁵

A *Narodna obrana* így cikkezett: „a magyarok Magyarországról hoznak könyveket, ezek fő üzenete a térképről is letörölt Horvátország iránti gyűlöletkeltés. Ezekben Kossuth dicsőségét méltatják, minden nemzeti törekvést kigúnyolnak, kivéve a magyart, a horvát nyelvet pedig megvetik és egyáltalán nem tanítják.”¹²⁶

¹²⁴ MNL OL Z 1524. 10114/1913; Z 1524. 29024/1913.

¹²⁵ MNL OL Z 1524. 278905/1913.

¹²⁶ Nepodopštine julijanskih škola. *Narodna obrana*, 26. srpnja [július] 1911. 1.

Az iskola a korabeli Vasút utca (Željeznička) 54. szám alatt, az elemi népiskola épületében kapott helyet, helyiségeit pedig közösen használták (Stjepana Radića, ahol most az Állam- és Jogtudományi Kar található). 1915 áprilisában a háborús körülmények miatt, részben pedig amiatt, hogy az épület egy részét elfoglalta a katonaság, az oktatás az iskola tornateremében zajlott.¹²⁷ Az iskola azonban a „Weisz-féle” házvásárlással bővítésre került. 1918-ban az iskolai könyvtár állománya 727 db könyvet számlált, relatíve gazdag szertári felszereltséggel rendelkezett, például a fizika tanításához szükséges eszközökkel, megtalálható volt földgömb, tellurium, különféle tablók, térképek a történelem és földrajz oktatásához, továbbá volt egy Pfaff és egy Singer varrógép is a női kézimunka órákhoz.¹²⁸

Tanév	Magyar	Horvát	Német	Egyéb
1914/1915.	64	8	22	2
1915/1916.	109	5	16	-
1916/1917.	165	6	40	-
1917/1918.	210	13	40	-

7. táblázat – A magyar felső népiskola tanulóinak anyanyelv szerinti megoszlása

A középiskolások anyanyelvére vonatkozó adatokat elemezve, és párhuzamba állítva az elemi iskolások anyanyelvére vonatkozó adatokkal, kitűnik, hogy a magyar anyanyelvű diákok aránya láthatóan magasabb, mint az elemi iskolában. Így az 1914/1915-ös tanévben a diákok 66,67%-a volt magyar anyanyelvű (német 22,92%),¹²⁹ 1915/1916-ban 83,85% (német 12,31%),¹³⁰ 1916/1917-ben 78,20% (német 18,96%),¹³¹ az 1917/1918-as tanévben pedig 79,85% (német 15,21%) volt ez az arány.¹³² Ugyanakkor a horvát anyanyelvű tanulók száma az összes vizsgált évben 5% alatt maradt, kivéve az 1914/1915-ös tanévet, amikor ez az arány a legmagasabbra, 8,33%-ra ugrott. Mivel a diákok többsége már magyar anyanyelvű volt ekkor, semmiképpen sem állhatott meg az akkoriban oly gyakran hangoztatott állítás, amelyet a korabeli horvát ellenzék és a magyarokkal szemben ellenséges hangot megütő újságok állítottak az iskolával kapcsolatban, vádolva és támadva őket azzal, miszerint a horvátok asszimilációját szolgálják.

Különös, hogy a *Narodna obrana*, amely hagyományosan mindig ellenségesen és nagyon kritikusan viszonyult a magyarokhoz, az 1900-as népszámlálási adatok tükrében címlapcikkében a következőket írta: „*a magyar földművesek könnyebben válnak horvátokká, mint a németek. Vegyes közösségben ahol nem voltak többségben, ott általában már az első betelepülők gyermekei is elveszítették anyanyelvüket. Újabban a magyar betelepülők mesterségesen (református egyház, iskola, propaganda stb.) őrzik nemzetiségüket, ebben pedig segítséget kapnak a közös kormányzattól. A magyarok gyorsabban sajátítják el a horvát nyelvet, mint a németek. Szlavóniában ezek a magyarok a lakosság 8,25%-át teszik ki. A népszámlálási*

¹²⁷ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1914/15. 4–5.

¹²⁸ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1917/18. 12–13.

¹²⁹ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1914/15. 34–35.

¹³⁰ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1915/16. 67–68.

¹³¹ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1916/17. 24–25.

¹³² ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1917/18. 29–30.

adatok alapján bizonyossággal állítható, hogy a szlavóniai magyarok 59,46%-a (tehát három ötöde) beszél horvátul.”¹³³

A felső népiskola értesítői rendkívül értékes adatokat tartalmaznak (ezek nem szerepelnek az eszéki magyar népiskola iskolai jelentéseiben), ugyanis ezekben nemcsak az iskola tanulóinak anyanyelvére vonatkozó adatok jelennek meg, hanem kiterjednek a nyelvtudásra is. Ezek az adatok biztos, hogy közzétételre kerültek, mivel az iskola igazgatósága nyilvános terjesztésük révén világosan szerette volna jelezni, hogy az iskolában szó sincs semmiféle magyarosításról a horvát anyanyelvű tanulók körében. Minden elérhető értesítőtől egyértelműen kitűnik, hogy az iskola összes tanulója tudott magyarul, és csak egy kisebbség (tanévtől függően a diákok 20% és 25%-a) tudott a magyar mellett horvátul vagy németül is, vagy mind a három nyelven, melyeket akkoriban Eszéken beszéltek (vö. 8. táblázat).¹³⁴

Tanév	Csak magyarul	Magyarul és horvátul	Magyarul és németül	Magyarul, németül és horvátul
1914/1915.	30	23	26	17
1915/1916.	17	30	43	50
1916/1917.	34	56	40	81
1917/1918.	70	46	41	106

8. táblázat – A magyar felső népiskola tanulóinak nyelvismeret szerinti megoszlása

A 9. táblázat adataiból látható, hogy az iskola tanulóinak abszolút többségét olyan szülők gyermekei alkották, akik a vasút alkalmazásában álltak. Csak két gyermek szülei tartoztak a módosabb társadalmi réteghez, akik a nagybirtokosok közé sorolhatók. Másrésztől látható, hogy a kisbirtokosok gyerekei közül jóval kevesebben voltak, mint más foglalkozáshoz tartozók.¹³⁵ Mindenesetre tisztán kivehető, hogy az iskola tanulóinak szülei között a városi lakosság volt a domináns, tehát azok, akik nem mezőgazdasági tevékenységgel foglalkoztak (iparosok, kereskedők, különböző tisztviselők, állami alkalmazottak, vasúti dolgozók stb.).

Tanév	Nagybirtokos	Kisbirtokos	Vasúti alkalmazott	Kézműves és/vagy kereskedő	Közalkalmazott	Egyéb
1914/1915.	-	3	52	21	6	14
1915/1916.	-	-	76	31	6	17
1916/1917.	2	10	110	47	19	23
1917/1918.	2	25	110	40	24	62

9. táblázat – A tanulók szüleinek foglalkozás szerinti megoszlása a magyar felső népiskolában

¹³³ Suhe brojke – Magjari u Slavoniji. *Narodna obrana*, 9. siječnja [január] 1904. 1.

¹³⁴ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1914/15. 34–35.; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1915/16. 67–68.; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1916/17. 24–25.; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1917/18. 29–30.

¹³⁵ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1914/15. 34–35.; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1915/16. 67–68.; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1916/17. 24–25.; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1917/18. 29–30.

Az első világháború eseményei miatt a katonaság használatba vette a középiskola helyiségeit, így az oktatás ideiglenesen szünetelt, majd áthelyezésre került. Az első három osztály az eszéki Ferences kolostor helyiségeiben, míg egy osztály a püspöki szeminárium-ban folytatta a tanulmányait.¹³⁶ Az iskolavezetés és a városvezetés mindent megtett annak érdekében, hogy legalább az iskolaépület egyes helyiségei felszabaduljanak, de ebben a kérdéskörben a hadügyminisztériumban folyamatosan elutasító döntések születtek.¹³⁷ Az 1915/1916-os tanévtől az 1917/1918-as tanévig az oktatás bérelt házakban zajlott, melyek a Vučenović, Weisz és Vorberger családok tulajdonában voltak, az akkori Vasút utca (Kolodvorska ma Radićeva) 52-es, 54-es és 54a szám alatt.¹³⁸ Érdekes, hogy még így, a háborús viszonyok között is szerveztek tanórán kívüli programokat. 1916 nyarán a diákok és tanáraik kirándulást tettek Erdődre és Belistyére, 1917-ben Máriagyűdre és Bellyére, 1918. március 19-én Pécsre kirándultak, április 18-án pedig látogatást tettek az eszéki gyufagyárban.¹³⁹ Erdődön Cseh Ervin földbirtokos volt a házigazdájuk, akinek a diákok „néhány hazafias dalt énekelték, amit a nagylelkű úr cukorkával jutalmazott”. Belistyén a tanulókat Guttman báró fogadta, megismerhették birtokát, fűrészmalmát és üzemét, a Vöröskereszt kórházát, míg Valpón a katolikus templomot és Normann gróf kastélyát, valamint a kastélyt övező parkot nézték meg.¹⁴⁰

A behívóparancsok miatt általános tanárhiány lépett fel, így a megmaradt tanári kar nemcsak a kötelező óraszám felül dolgozott pénzügyi kompenzáció nélkül, de a tanárok nagy összegű hadikölcsönt is felvettek, fejenként 100–200 koronát (a tanári karhoz lásd a 10. táblázatot).¹⁴¹ A diákok háborús célokra szederlevelet (amiből 13 kg-ot gyűjtöttek az 1915/1916-os tanévben), valamint „nagy” mennyiségű rezet, különféle téli ruhákat, cigarettát, könyveket és egyéb más dolgokat gyűjtöttek a katonáknak. A lányok a női kézimunka órákon katonai zsákokat és téli sapkákat varrtak a fronton harcolóknak.

„(...) A diákok körében általánosságban érezhető volt a depresszió, különösen azoknál, akiknek az apjuk a hadseregben szolgált. (...) A testnevelés órákon nagyon szívesen felvették a katonai sapkákat és gyakorolták a fegyverkezelést. Lelkesedéssel énekelték a háborús dalokat, szívesen hallgatták a harctérről hazatérő hőseink dalait. Az V. (I.) osztályból két diákunk észrevétlenül elhagyta a szülői házat és óriási lelkesedéssel indultak a katonák után, akik a harctérre mentek. Természetesen útközben a katonák ezt észrevették és visszaküldték őket otthonaikba.”¹⁴²

¹³⁶ Der Unterricht im Gymnasium. *Die Slavonische Presse*, 29. Januar [január] 1915. 2.

¹³⁷ Die Schulgebäude können auch weiterhin nicht verwendet werden. *Die Slavonische Presse*, 23. August [augusztus] 1916. 2.

¹³⁸ ÉSZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1917/18. 9.

¹³⁹ ÉSZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1916/17. 11.; ÉSZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1917/18. 12.

¹⁴⁰ ÉSZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1915/16. 57.

¹⁴¹ ÉSZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1915/16. 40–41.

¹⁴² ÉSZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1915/16. 41–42.

Tanító/nő neve	Oktatott tantárgy	Osztály	Heti óraszám	Szolgálati időtartam
Tailsbauer Miklós igazgató				
Dr. Cservinka Jenő	Osztályfőnök Természetrajz	V. I–V.	17	1
Kocsner Róbert	Német nyelv Magyar nyelv	IV–V. V.	17	6
Maksa Béla	Osztályfőnök Magyar nyelv Latin nyelv	III. II.b, III.a III., V.	19	3
Mártonffy Ernő	Osztályfőnök Magyar nyelv Latin nyelv Történelem	I.a I.a I.a, IV.a II.a, II.b, III.	20	1
Mrkobrad György	Horvát nyelv	I.b, II.a, II.b, III., IV.	18	6
Rozmán Gyula	Számтан Természetтан	II.a., II.b., III., IV., V., IV.	19	1
Simon Ilona	Földrajz Történelem	I.a, II.a, II.b IV.	15	7
Simon Károly	Osztályfőnök Magyar nyelv Latin nyelv	II.a II.a, IV. II.a	14	4
Soós András	Osztályfőnök Rajzoló geometria Szabadkézi rajz	II.b I.a, II.a, II.b, III., IV. III., IV.	20	3
Welle Olivér	Osztályfőnök Német nyelv	I.b I.b, II.b, III.	14	20
Perčić Ferenc	Római katolikus hittan	I.a, I.b, II.a, II.b, III., IV.	8	10
Dömötör Boriska	Rajzoló geometria Számтан Egész napos fel- ügyelet	I.b I.a, I.b	12	9
Sárcsevich Károly	Torna Egész napos fel- ügyelet	Minden osztály	10	10

Szabó Marianna	Női kézimunka Földrajz Szépirodalom Háztartástan	Minden osztály I.b I.a, I.b, II.a, II.b IV.	17	12
Szilvágyi Irén	Leánytorna	Minden osztály	4	
Borenich Róbert	Ének	III., IV.	2	
Dr. Rechnitz Emil	Egészségtan	IV.	1	
Sonnenschein Zsigmond	Horvát nyelv	I.a	4	
Ágoston Sándor	Református hittan	Minden osztály		
Bogdanović, Lazar	Ortodox hittan	Minden osztály		
Dr. Ungár Simon rabbi	Zsidó hittan	Minden osztály		
Walther Antal	Evangélikus hittan	Minden osztály		

10. táblázat – Az eszéki felső népiskola tanári kara az 1917/1918. tanévben¹⁴³

A magyarok elvándorlása és az iskolák megszűnése

Az eszéki magyar iskolák 1918. október végén a városban kialakult kaotikus események és utcai lövöldözések miatt beszüntették működésüket. Miután a rögtönítélő bíróság egész Verőce megyére kiterjedő rendkívüli közleményt adott ki, az 1500 fős nemzetőrségnek nagy erőfeszítések árán sikerült helyreállítani a rendet a városban. 1918. október 31-én feloszlatták az eszéki magyar elemi és felső népiskolát, továbbá felfüggesztették az elemi iskola már megkezdett bővítését is. Az eszéki magyar iskola épületegyüttese a Radićeva és a Gundulićeva utcában az újonnan alakult állam tulajdonába került.¹⁴⁴

A magyar iskolák bezárása mellett – ebben az erősen magyarellenes légkörben – a *Szlavóniai Magyar Újság*¹⁴⁵ kiadása is megszűnt. Utolsó, nyomtatásban megjelent lapszámában felhívással fordult a szlavóniai magyarsághoz, hogy földjeiket ne adják el Szlavóniában, melynek hatására a Nemzeti Tanács Bizottsága tovább szigorította az eladást, az eszéki sajtó pedig emiatt továbbra is határozottan lépett fel éles és szigorú stílusával az újsággal szemben, farkasembernek titulálva például Poliány Zoltán főszerkesztőt.¹⁴⁶ A *Szlavóniai Magyar Újság* helyett új lap kiadását tervezték *Testvériség (Bratstvo)* néven, amelynek főszerkesztője Berényi Zsigmond, az eszéki magyar iskola tanítója lett volna, és fő céljainak pedig a „horvátok és szerbek, valamint a magyar anyanyelvű délszláv állampolgárok közötti jó kapcsolatok propagálását és ápolását” tűzte ki. Figyelemre méltó, hogy az amúgy rendkívül magyarellenes *Jug*-ban publikált írás hogyan reagált az új sajtótermék megjelenésére, miszerint, erre „szükség volt, mert a hozzánk csatolandó egykori magyar te-

¹⁴³ ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1916/17; ESZÉK/OSIJEK ÉRTESÍTŐ 1917/18. 6–8.

¹⁴⁴ Madžarske škole u Osijeku zatvorene. *Jug*, 31. listopada [október] 1918. 2.

¹⁴⁵ Uspostavljen red u Osijeku; Szlavóniai Magyar Újság kiadása megszűnik. *Jug*, 31. listopada [október] 1918. 2.

¹⁴⁶ Szlavóniai Magyar Ujsag. *Jug*, 10. studenog [november] 1918. 3.

rületeken a nyelvünket nem értő magyar családok ezrei is állami fennhatóságunk alá kerülnek, ezért őket magyar nyelven kell tájékoztatni az új lehetőségekről”. Megjegyzi továbbá, hogy a sajtótermék az új kormány hozzájárulásával jelenne meg.¹⁴⁷ Szinte felfoghatatlan a Jug ilyenfajta megnyilvánulása, illetve pálfordulása, mellyel elismerte volna egy magyar nyelvű sajtóorgánium létjogosultságát, valamint annak tényét, hogy számos olyan magyar család él ezen a területen, akik nem beszélnek horvát nyelvet. Az újság azonban soha nem jelent meg.

1918 novemberében a magyarok tömeges kivándorlásba kezdtek Eszékről Magyarországra, ami oda vezetett, hogy a vasúti forgalom gyakorlatilag leállt, melynek eredményeképpen sajtófelhíváson keresztül próbáltak munkaerőt toborozni, megszólítva minden „18–32 év közötti, egészséges, horvát vagy szerb nyelvet jól tudó férfit, hogy jelentkezzen”, a „távozó vasutasok” helyére.¹⁴⁸ Az Eszéken maradt magyar vasutasok saját érdekeik érvényesítéséhez jogvédő szervezetet hoztak létre. Delegációjukat Martonffy professzor vezetésével, a vasutak biztosa, Wilder fogadta Zágrábban, akinek a küldöttség vezetője az eszéki vasutasok igényeit közvetítette. A biztos ígéretet tett, hogy a dolgozók, akárcsak magyarországi kollégáik, járandóságukat megkapják. A magyar iskolákkal kapcsolatosan kijelentette, hogy azok továbbra is működni fognak, de „egy oktatási biztos felügyelete alatt, aki gondoskodik az iskola tanárainak és professzorainak fizetéséről”, illetve garantálta az iskola épületegyüttesének visszaszolgáltatását. Az eszéki vasutasok közgyűlésén 1918. december 13-án este Martonffy beszámolt a tárgyalás eredményéről, amely feszült légkörben zajlott. A vezetők csak nagy nehézségek árán tudták megfékezni az eluralkodó sztrájkhangulatot. Végezetül megállapodtak, hogy küldöttséget indítanak Budapestre a Magyar Államvasutak vezetőségéhez, miután Zágrábban követeléseiket csak részben teljesítették.¹⁴⁹

Közvetlenül 1918 karácsonya előtt az Eszéki Rendőrkapitányság parancsot adott az eszéki magyar felső népiskola négy tanárának az országból való kitoloncolására. Bár a tanárok tagadták, hogy bármiféle jogsértést követtek volna el, karácsony napján mégis kénytelenek voltak elhagyni a várost. A kiutasított pedagógusok kézhez kapták a felmondásukat. A döntés ellen fellebbeztek a MÁV pécsi vezetőségénél, azok pedig a magyar kormány védelmét kérték. A magyar kormány beavatkozásának köszönhetően rövid időre sikerül kedvére tenni a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kormányának, így az engedélyezte az eszéki magyar iskolák további működését. Ennek következtében 1919. január elején újra megnyíltak a magyar iskolák, a kiutasított tanárok pedig visszatérhettek munkahelyükre.¹⁵⁰ Ez az állapot csak átmenetileg tartott, mivel a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kormánya újra napirendre vette a magyar vasutasok 1918. decemberi „sztrájk”-kérdését, elbocsátva az eszéki vasút szinte valamennyi magyar alkalmazottját, illetve a magyar iskolák csaknem valamennyi tanárát. A magyarok tömeges elvándorlása a városból 1919. január végén tovább folytatódott, melynek során mindkét eszéki magyar iskola valamennyi

¹⁴⁷ Jugoslavenski list na madžarskom jeziku. *Jug*, 8. prosinca [december] 1918. 2.

¹⁴⁸ Namještenje željeznica. *Jug*, 10. studenog [november] 1918. 4.

¹⁴⁹ Pokret osječkih željezničara. *Jug*, 14. prosinca [december] 1918. 2.

¹⁵⁰ Az eszéki kiutasított magyar tanárok visszahelyezése. *Pécsi Napló*, 1919. január 3. 4.; Visszahelyezték a Máv. eszéki magyar tanárait. *Pesti Napló*, 1919. január 7. 9.; Visszahelyezték az eszéki magyar tanárokat. *Az Újság*, 1919. január 7. 7.

tanára gyakorlatilag áttelepült.¹⁵¹ Végül, az eszéki városvezetőség 1919. február 5-i döntése értelmében az eszéki magyar iskolákat ismételen és véglegesen bezárták. Az iskolaépületeket az állam az Eszéki Kereskedelmi Középiskolának adta át használatra.¹⁵²

4. kép – A Radičeva és a Gunduličeva sarkán található épületegyüttes mai modern megjelenése, amely 1897-től 1919-ig a magyar elemi és felső népiskolához tartozott (ma az épületet az eszéki jogi kar használja)

¹⁵¹ MNL OL Z 1524. 16.761/919; 26.125/919; 2813/919; 77.003/919.

¹⁵² Az eszéki magyar középiskolát bezárták. *Világ*, 1919. január 31. 7.; Megszűnt a magyar középiskola Eszéken. *Pécsi Napló*, 1919. január 4. 2.

KÉPJEGYZÉK

1. kép Az eszéki magyar tanítási nyelvű elemi népiskola épülete 1897-ben (a mai Radićeva és Gundulićeva sarkán az emeletráépítés és a hozzáépítés előtt). *Vasárnapi Ujság*, 1906. szeptember 9. 586.
2. kép Az eszéki magyar tanítási nyelvű elemi népiskola épülete emeletráépítés után (1908 körül). Zempléni Múzeum képeslevezőlap-gyűjteménye, ltsz. 0120457. <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1185941/> [2025. 03. 24.]
3. kép Magyar kápolna az eszéki magyar tanítási nyelvű elemi népiskola épületében. 1909. *Vasárnapi Ujság*, 1909. július 11. 586.
4. kép A Radićeva és a Gundulićeva sarkán található épületegyüttes mai modern megjelenése, amely 1897-től 1919-ig a magyar elemi és felső népiskolához tartozott (ma az épületet az eszéki jogi kar használja). A szerző felvétele.

FORRÁSOK

DAOS	Državni arhiv u Osijeku
GPO	Gradsko poglavarstvo Osijek
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Z 1524	Magyar Államvasutak Igazgatósága, Bizalmas jelzésű iratok (1888–1949)

NYOMATOTT FORRÁSOK

ESZÉK/OSIJEK ÉRTEŚÍTŐ 1906/07–1917/18	A Magyar Királyi Államvasutak eszéki/osijeki elemi népiskolájának értesítője az [...]. tanévről.
SBORNIK ZAKONAH 1905	Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, Kraljevska zemaljska tiskara, Zagreb, 1905.
SZLAVÓNIA 1904	Szlavónia. Magyarajkuak. Az 1903. évben történtek és az 1904. évben teendők. Budapest, 1904. (Az idegenbe vándorolt magyar honosok nemzeti gondozása)

SAJTÓFORRÁSOK

- Az Ujság, 1919
Budapesti Hírlap, 1897, 1898, 1908, 1909, 1913
Die Drau, 1895, 1896, 1904
Die Slavonische Presse, 1915, 1916
Jug, 1918

Magyarország, 1898
Narodna obrana, 1904, 1907, 1908, 1909, 1911, 1913, 1914
Pécsi Közlöny, 1899
Pécsi Napló, 1907, 1908, 1910, 1911, 1913, 1919
Pesti Hírlap, 1895, 1909, 1912, 1913
Pesti Napló, 1909, 1919
Svjetlost, 1913
Szlavóniai Magyar Újság, 1912
Vasárnapi Ujság, 1909
Világ, 1919

IRODALOM

- ARTUKOVIĆ 2010 ARTUKOVIĆ, Mato: Biskup Strossmayer i pitanje jezika u školama „Mađarskih kralj. državnih željeznica“ u Hrvatskoj“. *Croatica Christiana periodica* 34. (2010):66. 153–169.
- BURKE 2001 BURKE, Peter: *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge, 2001.
- FILIPOVIĆ 2023 FILIPOVIĆ, Sergej: *Srednje školstvo u Osijeku (1918–1941)*. Disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu. Zagreb, 2023.
- KASABAŠIĆ 1996 KASABAŠIĆ, Miroslav: „Školstvo“. U: *Od turskog do suvremenog Osijeka*. Ur. MAŽURAN, Ive. Osijek, 1996. 192–203.
- NJARI 2023 NJARI, Denis: „Mađari u Osijeku od 1895. do 1918. – vrijeme organiziranja i demonstracija“. *Osječki zbornik* 38. (2023) 65–90.
- SRŠAN 1996 SRŠAN, Stjepan: *Prometnice i gradski promet*. U: *Od turskog do suvremenog Osijeka*. Ur. MAŽURAN, Ive. Osijek, 1996.
- SRŠAN 2008 SRŠAN, Stjepan (priř.): *Zapishnici grada Osijeka od 1896. do 1901. godine*. Osijek, 2008.
- VRBANUS 2016 VRBANUS, Milan: *Gospodarski razvoj hrvatskih zemalja. U: Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*. Ur. ŠVOGER, Vlasta – TURKALJ, Jasna. Zagreb, 2016. 187–224.

Hungarian Schools in Osijek in the Time of Austria-Hungary

by Denis Njari

(Summary)

The paper encompasses the period of the First Elementary and Secondary School, founded in Osijek in the late 19th century, with the assistance from the Hungarian Royal State Railway when classes were conducted in Hungarian. The paper is based on Hungarian and Croatian archival records as well as newspaper articles reporting on the above-mentioned institution and its associated occurrences. Attention has been drawn to the role and significance of the school in promoting the Hungarian language and culture for the Hungarians of Osijek and the surrounding area. As the school operated during a period of unstable Hungarian–Croatian relations, the political and social impact of the school on the Croatian population has also been analysed. The paper endeavours to contribute to a deeper understanding of the historical and cultural context of the Hungarian minority in Osijek and to highlight the complex demands placed on the school. These expectations involved acting as the central Hungarian national institution while at the same time ensuring that its operation did not make the local Croatian population feel threatened.